



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HAZRETİ ŞÂRİH İSMÂİL ANKARAVÎ VE HADİSÇİLİĞİ
SAINT COMMENTATOR İSMÂİL ANKARAVÎ AND HIS TRANSMITTING PROPHETIC TRADITION
Ayşe GÜLTEKİN*

Öz

Mevlevî şeyhlerinden, Hazreti Şârih ünvanıyla meşhur olan İsmail Rûsûhî Ankaravî, Farsça yazılıp kültürlü bir kesime hitap eden Mesnevî'yi sade Osmanlı Türkçesiyle şerhederek Mesnevî'nin halk tarafından da anlaşılmasına ve Mevlana'nın görüşlerinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Mecmuatü'l- Letaif ve Matmûratü'l- Meârif adındaki bu şerh, kelime izahları ve basit yorumlardan öte gidemeyen önceki şerhlerden farklı olarak, geniş açıklamalar yaparken, ayet ve hadislerle, tasavvufi izahlara, atasözleri ve deyimlere, halk arasındaki yaygın anlayışlara vb. çokça yer vermiş ve Mesnevî Şerhleri arasında haklı bir şöhrate kavuşmuştur. Bu çalışmada Ankaravî'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bir bilgilendirme yapıldıktan sonra, Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi'nin 6. Cildinde yer alan hadisler ve müellifin Şerh-i Hadîs-i Erbaîn adlı eserleri ekseninde müellifin hadisçiliği tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankaravî, Hazreti Şârih, Mecmuatü'l-Letaif ve Matmûratü'l-Meârif, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn, Hadis.

Abstract

İsmail Rusuhi Ankaravi -one of the Mevlevi Sheikhes- is famous for Hazreti Sharih (Saint Commentator) title. Ankaravi expounded Mesnevi that is written in Persian and appealed to a sophisticated section in plain Ottoman Turkish. Thus, Ankaravi contributed Mesnevi to become understandable among the public and Mevlana's thoughts to become prevalent. This commentary titled "Mecmuatü'l- Letaif ve Matmûratü'l- Meârif" includes verses, hadiths, sufistic expounds, proverbs, idioms and common understandings among the community in conjunction with long descriptions differently from previous commentaries that can not go beyond word explanations and simple constructions. In this article transmitting prophetic tradition of Ankaravi will be studied in the axis of the hadiths that exist in sixth volume of Ankaravî's Mesnevi commentary and the author's book "Şerh-i Hadîs-i Erbaîn" after a general assesment about his books.

Keywords: Ankaravî, Saint Commentator, Mecmuatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif, Commentary of The Forty Hadith, Hadith.

Giriş

İsmail Ankaravî Osmanlı Devletinin gelişme duraklama ve gerileme yıllarına şahit olan ve bir Mevlevî şeyhi olarak görüşleri ve eserleriyle halk üzerinde etkili olan âlimlerdendir. Mesnevî üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra tefsir, hadis, edebiyat, belağat gibi alanlarda da eser veren müellifi şöhrate kavuşturan en önemli eser, Mevlanâ'nın Mesnevî'si üzerine yazdığı Mecmuatü'l-Letaif ve Matmûratü'l-Meârif adındaki şerhtir. Mesnevî Şerhi ve Şerh-i Hadîs-i Erbaîn adlı eserleri temel alan çalışmamız, her ne kadar Ankaravî'nin hayatını ve hadisçiliğini ortaya koymak gayesine matuf olsa da, müellif örneğinde 16. ve 17. yüzyılda yetişen ilim adamı profili de ana hatlarıyla ortaya konulmuş olacaktır.

A) İsmâil Ankaravî (Ö.1041/1632)'nin Hayatı

Ankaravî nisbesinden de anlaşılacağı üzere, Ankara'lı olan İsmâil Rusûhî Dede'nin doğum yılına dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Vefât târihinin H.1041/M.1631 olması, İsmâil Ankaravî'nin tahminen H.10./M.16. asrın ikinci yarısında doğduğuna işaret etmektedir.

Asıl adı İsmâil b. Ahmed olan müellif, Mesnevî'ye yazdığı şerhle şöhrate ulaşmış ve Hazret-i Şârih olarak anılmaya başlamıştır.¹ Hayatında bir dönüm noktası olan, II. Bayezid devrinin ünlü devlet adamlarından İskender Paşa tarafından yaptırılan Galata Mevlevihânesinin inşâ târihine (897/1491) delâlet eden, *Rûsûh* kelimesini kendisine mahlas edindiğinden Rûsûhî, Rûsûhî Dede ve Rûsûhuddîn adlarıyla da anılmıştır.²

Bağdatlı İsmâil Paşa ondan Ankaravî, Atâî Şeyh İsmâil olarak bahsederken³, Sâkıp Dede İsmâil Efendi, Evliyâ Çelebi İsmâil Dede, Can Kerâmetli ise Rûsûhî Dede isimlerini kullanmaktadırlar.⁴ Mevlevîlerin Târihi'ni yazan Sahîh Ahmed Dede ise, bu isimlerin tamâmını kullanmakta ve Ankaravî Şeyh

*Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

¹ Esrâr Dede(1653). *Tezkire-i Şuarâyı Mevleviyye*, İstanbul Üniversite Ktp, no: 89, vr.62b; Gölpınarlı, Abdülbâkî (1953). *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s.143, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

² Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*, C.1, s.25, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

³ Bağdatlı İsmâil Paşa ((1951). *Hediye-tü'l- Ârifin Esmâü'l- Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, C.I, s.218, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi; Nev'izâde Atâî (1268). *Zeyl-i Şakâik*, C.I, s.765, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

⁴Sâkıp Dede(H.1283/M.1866) *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân*, s.37, Mısır: Matbaa-i Vehbiyye; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*(1971), C.II, s.102, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi; Can Kerâmetli(1977). *Galata Mevlevihânesi Dîvân Edebiyatı Müzesi*, s.29, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Rüsûhî İsmâil Dede Efendi demektir.⁵ Erhan Yetik, bütün kaynaklarda İsmâil b. Ahmed el- Ankaravî el-Mevlevî ismiyle anılan müellifin Murad Uraz'ın Türk Edip ve Şâirleri isimli eserinde⁶ ve Abdullah Develioğlu'nun Büyük İnsanlar Üçbin Türk ve İslam Müellifi adlı kitabında⁷ İsmâil Hakkı diye tanıtılmasını, "bir zühûl eseri olsa gerek" şeklinde değerlendirmektedir.⁸

Kaynaklarda isminin İsmâil b. Ahmed olarak verilmesinden anlıyoruz ki, babasının adı Ahmed'dir. Rüsûhî Dede, Ankara'lı İmam Ahmed Efendi ve zevcesi Sâlihâ Hatun'un oğullarıdır.⁹ Ailesi hakkında bu küçük bilgi kıvrımı dışında, maalesef başka bir bilgiye sâhip değiliz.

Ailesi vefât edince Ankaravî onların mîras bıraktığı malla ticâret yapmak istemiş, ancak hırsızlar tarafından malı çalınmış, o da Ankara'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Kalan malını satıp yine ticâret yapmak üzere İstanbul'a gelmiş, ama İstanbul'da da malını değerinin çok altında satmak zorunda kalıp zarar edince ticâretten nefret etmiş, ilim tahsiline yönelerek Kâhire'ye gitmiş ve burada Mevlevî olmuştur.¹⁰

Arapça ve Farsça'ya vâkıf olan, hattâ bu dillerde yazılmış şiirleri de bulunan İsmâil Ankaravî'nin tahsilini nerelerde ve kimlerden yaptığı konusunda ise, ne kendi eserlerinde ne de onun hayatına atıfta bulunan diğer kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir.

Arap ve Fars dillerini şiir yazacak kadar iyi bilen müellif, pek tabiidir ki, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf gibi dînî ilimleri de iyi derecede biliyordu.¹¹ Gönlündeki arayışa cevap bulmak için önceleri Bayrâmiyye târikâtine giren Ankaravî, bu tarîkate şeyhlik makâmına kadar yükselmiştir.¹² Bağdatlı İsmâil Paşa da onu tanıtırken, İsmâil İbn. Ahmed el- Bayrâmî sümme'l-Mevlevî el-Mütehallis bi Rüsûhî el-Ankaravî demektir ki, bu onun Mevlevîliğe intisâb etmeden önce Bayrâmî olduğuna bir işârettir.¹³ Mesnevî Şerhine yazılan mukaddimede, müellifin Mevlevî tarikatına girmeden önce, Halvetî tarikatından da icâzetli olduğundan bahsedilmektedir ki,¹⁴ Erhan Yetik'in değerlendirmesine göre, "Bayrâmiyye tarikatının yaygın olduğu bir çevrede yetişen Ankaravî'nin bu tarikatla olan münâsebetini izâh mümkün, fakat onun Halvetî tarikatı ile olan ilgisini açıklamak zordur. Çünkü Mesnevî Şerhinin Mukaddimesinde verilen bir cümlelik mâlûmatın dışında, ondan söz eden sâir kaynaklarda böyle bir bilgiye yer verilmemiştir.¹⁵ Ancak bize göre Ankaravî'nin Halvetî tarikatından da icâzetli olması mümkündür. Ankaravî'nin yaşadığı sırada Osmanlı toplumunda yaygın bir tarikat olan Halvetîliğin Kadızâde ekolüne karşı yaptığı tasavvuf ve tarikat müdafaası, müellifimizin de bu babda eserler telif etmesi, bu hususun ihtimal dâhilinde olduğunu göstermektedir.

Ankaravî Mısır'da yedi yıl kalmış, burada ilim tahsiliyle meşgul olmuş, Mevlevîlik yolunda sülûkunu tamamlamış, Mesnevî'yi okutma konusunda kendisine izin verildikten sonra H.1008 senesinde Ankara'ya dönmüş ve Mesnevî'yi okutmaya ve anlatmaya başlamıştır.¹⁶ Yedi yıl bu işle meşgul olan Rüsûhî Dede, hem kıskançlık ve iftirallardan kurtulmak hem de gözündeki rahatsızlığa şifâ aramak için vatanını terk etmiş, H. 1015 senesi Muharrem ayında Konya'ya gelip Bostan Efendi'ye mürîd, onun küçük kardeşi Ebû Bekr Efendi'ye derviş olmuştur.¹⁷

Ancak diğer kaynaklara göre, gözlerinden rahatsız olan ve zaman zaman hastalığı nükseden Ankaravî'nin Mevlevîliğe intisâbının sebebi, bu rahatsızlıktır. Hayâtını okuyarak ve ilmî araştırmalar yaparak geçiren Bayramî şeyhini gözlerindeki hastalık çok rahatsız eder. Aldığı mânevî bir işâret üzerine Konya'ya gider.¹⁸ Mevlânâ Celâleddin'nin kabrini ziyaret edip Farsça bir beyitle, hastalığı için şifâ dileğinde bulunur;

انان كه خاك را بنظر كيميا كنندرا يا بود كه كوشهء چشمي بينا كنن

"Onlar ki, nazarları ile toprağı kimyâ ederler, Umulur ki, bir gözün kenarını olsun görür hâle getirirler." Dergâhın o zamanki postnîşini Bostan Çelebi'nin "inâyet ve nazar-ı iksirleriyle gözleri açılır.¹⁹ Bu durumun kendisine verilen bir fırsat olduğunu düşünen Ankaravî, büyük bir şevkle eserler yazmaya, ilmî

⁵ Sahîh Ahmed Dede (2003). *Mecmûatü't- Tevârihi'l- Mevleviyye (Mevlevîlerin Târîhi)*, (Haz: Cem Zorlu) s. 288, 289, 291, İstanbul: İnsan Yayınları.

⁶ Uraz, Murad (1939). *Türk Edip ve Şâirleri*, İsmail Hakkı maddesi, İstanbul: Nümune Basımevi.

⁷ Develioğlu, Abdullah (1973). *Büyük İnsanlar, Üçbin Türk ve İslam Müellifi, İsmâil Hakkı maddesi*, İstanbul:Yaylacık Matbaası.

⁸ Yetik, Erhan (1992). *İsmâil Ankaravî- Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s.51, İstanbul: İşaret Yayınları.

⁹ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Târîhi*, s.278.

¹⁰ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Târîhi*, s.278.

¹¹ Şemseddin Sâmî (1306). *Kâmûsu'l- A'lâm*, C.I, s.439, İstanbul: Mihran Matbaası.

¹² Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s.143; Erhan Yetik, a.g.e, s.53; Kuşpınar, Bilal (1996). *İsmâil Ankaravî on the Illuminative Philosophy*, s.5, Kuala Lumpur: ISTAC

¹³ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l- Ârifin*, s.218.

¹⁴ İsmâil Ankaravî (1289/1872). *Şerhu'l- Mesnevî*, I/11, İstanbul: Matbaa-i Âmiriye.

¹⁵ Yetik, Erhan, a. g. e, s.53.

¹⁶ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.281.

¹⁷ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.286.

¹⁸ Mehmed Tâhir, a.g.e, C.I, s.21.

¹⁹ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye*, vr, 62b.

birikimini yazıya geçirmeye girişir. Mevlevî dergâhının postnîşini birinci Bostan Çelebi'nin irşâd ve telkinleri neticesinde, Mevlevîliğe intisâb eder.

Bayrâmî tarikatında şeyhlik makâmına kadar yükselen Ankaravî pek tabiidir ki, tarikat âdab ve erkânına da vâkıftı. Konya'da kaldığı müddet içerisinde Mevlevî tarikatının inceliklerini, bu tarikatın âdab ve erkânını da öğrenmiş, seyr u sülûkunu tamamlamış ve H.1019/M.1610 târihinde Galata Mevlevîhânesine Şeyh olarak gönderilmiştir.²⁰ Sahîh Ahmed Dede ise, müellifimizin Mevlevî oluşunu farklı anlatsa da, Ankaravî'nin hem iftirâ edenlerden kurtulmak, hem de göz hastalığına şifâ bulmak için Konya'ya geldiğini,²¹ beş yıl Bostan Çelebi'nin hizmetinde bulunduktan sonra, onun verdiği meşihatnâme ile Galata Mevlevîhanesinde göreve başladığını ve vaazlarını dinlemeye Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin geldiğini nakletmektedir.²²

Erhan Yetik, bu mevzudan bahsederken Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmânî, İbrâhim Alâaddin'nin ise, Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri adlı kitaplarında, Ankaravî'nin İstanbul'a geldikten sonra Mevlevîliğe intisâb ettiği görüşünde birleştiklerini, kanaatine göre bu iddianın doğru olmadığını belirtmekte²³ ve şöyle demektedir; "Çünkü İsmâil Ankaravî, İstanbul'da Mevlevîliğe intisab etmemiş, İstanbul'a bir Mevlevî şeyhi olarak gitmiştir. Zirâ onun İstanbul'da Mevlevîliğe intisab ettiğini kabul etmek, İstanbul'a gidiş sebebini izâhı da güçleştirecektir. Onun Konya'ya tedâvî için gittiği ve bu tedâvî sâyesinde maddî dünyası aydınlanan Ankaravî'nin, mânevî âleminde de büyük bir değişiklik meydana geldiği muhakkaktır. Zâten kaynaklarda verilen bilgiler de, onun Galata Mevlevîhânesine şeyh tâyin edilmesi sebebiyle İstanbul'a gitmiş olabileceği görüşünü doğrulamaktadır."²⁴

Galata Mevlevîhânesi'nde Abdi Dede'den sonra şeyhlik yaptığı bu dönem, Ankaravî'nin hayatının en verimli dönemidir. Bir yandan şeyhlik görevini yerine getirip müridlerine müşidlik ederken, dergâhındaki dervişlerle yakından ilgilenirken, diğer yandan olgunluk döneminin meyveleri olan eserlerini te'lif etmeye başlamıştır. Câmîu'l- Âyât ve Mesnevî Şerhi'nin Dîbâce'sine yazdığı Arapça şerh dışındaki bütün eserleri, şeyhlik yaptığı bu dönemde kaleme alınmıştır. Sahîh Ahmed Dede biraz da abartılı bulduğumuz bir ifâdeyle Ankaravî'nin üç günde 21 adet risâle te'lif ettiğinden bahseder.²⁵

İsmail Dede, Galata Mevlevîhânesine şeyh olarak tâyin edildiği H.1019/M.1610 târihinden vefât târihi olan H.1041/M.1631 târihine kadar yirmibir yıl aralıksız olarak bu görevi sürdürmüştür. Bu süre, otuz üç yıl bu makamda kalan Nâyî Osman Dede Efendi (H.1142/M.1729), otuz iki yıl hizmet veren Sırrî Dede (H.1164/M.1750) ve yirmi dokuz yıl şeyhlik yapan Gavsî Ahmet Dede Efendi (H.1109/M.1697)'den sonra en uzun hizmet süresidir. Görevi Şeyh Abdî Dede'(H 1041/ M.1631)den devralan İsmâil Ankaravî'nin vefâtından sonra ise yerine Şeyh Âdem Dede Efendi (H.1063/ M. 1652) getirilmiştir.²⁶

Ankaravî, Mesnevî şerhçiliğinde farklı bir çıkır açmış ve Hazreti Şârih üvânıyla anılmıştır. Mesnevî'yi okutacak kimselere verilen icâzetnâmelerde, "ben nasıldan icâzet aldım, ...a da öylece Şârih Ankaravî'nin tahkîkine uyarak Manevî Mesnevî'yi nakletmesi husûsunda izin verdim"²⁷ ifâdelerinin yer alması ve bunun bir kaide halinde devam etmesi, onun bu konudaki başarısını gözler önüne sermektedir.

Ankaravî, dergâhında dervişleriyle meşgul olup onları insan-ı kâmil hâline getirmek için çaba harcarken, XVII yüzyılın ilk yarısında, Sultan IV. Murad (H.1032/M.1623- H.1049/M.1640) devrinin ilk yıllarında ortaya çıkan Kadızâdeliler hareketi, tarikatleri hedef aldığı, semâ ve deverânın haram olduğunu söyleyerek tarikat mensuplarını tenkit ettiği için, İsmâil Ankaravî Mevlevî tarikatının esaslarını savunma ihtiyâcı hissetmiş ve ardarda verdiği eserlerle insanların kafalarında oluşan şüpheleri gidermeye çalışmıştır.

Ankaravî'nin Galata Mevlevîhânesinde şeyhlik yaptığı dönemin son yıllarında ortaya çıkan bu hareket²⁸, tasavvuf erbâbını harekete geçirmiş, Aziz Mahmud Hüdâî, Abdulmecid Sivâsî gibi dönemin ileri gelen mutasavvıflarıyla birlikte, Ankaravî de Kadızâdenin görüşlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Kadızâde devrin pâdişahı Sultan IV. Murad'ın teveccühünü kazandığı için, karşı görüşlerde olan ve bu görüşlerini dile getirenler çeşitli baskılara mâruz kalmışlardır. Huccetu's- Semâ adlı eseriyle semâ ve deverânın câiz olduğunu savunan, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'inde ağırlıklı olarak semâ ve raksa dâir hadis metinlerini toplayan,

²⁰ Sâkıp Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyyân*, s.37; Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellileri*, C.I, s.120; Banarlı, Nihat Sâmî (1976). *Resimli Türk Edebiyâtı Târîhi*, C.II, s.699, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

²¹ Bu göz rahatsızlığı zaman zaman nüksetmiş, Futûhât-ı Ayniyye adlı eserin yazılmasına da bu hastalık sebep olmuştur.

²² Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Târîhi*, s.286, 289.

²³ Mehmed Süreyya (1308). *Sicill-i Osmânî*, s.322, İstanbul: Matbaa-ı Âmire; Gövsa, İbrâhim Alâaddin (1933). *Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri*, II/797, İstanbul: Yedigün Neşriyatı.

²⁴ Yetik, Erhan, a.g.e, s.54. Sahîh Ahmed Dede'ye göre ise Ankaravî'nin Mevlevîliğe Mısır'da intisâb ettiğini daha önce belirtmiştik.

Bkz.Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.281

²⁵ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Târîhi*, s.288, 291.

²⁶Erhan Yetik, Can Kerâmetli'nin kitabına atıfta bulunarak Galata Mevlevîhânesi Şeyhleri ve meşihât süreleri hakkında uzunca bir liste vermektedir. Geniş bilgi için bkz. Yetik, Erhan. a.g.e, s.55vd. Daha geniş bilgi için bkz. Kerâmetli, Can, a.g.e, s.75 vd.

²⁷ Gölpinarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.408.

²⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Gültekin, Ayşe (2006). *İsmail Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi Mecmuatü'l- Letâif ve Matmuratü'l- Meârif'te Hadis (6. Cilt Örneği)* Basılmamış Doktora Tezi, s.30-34, Konya: Selçuk Üniversitesi.

er-Risâletü't- Tenzihîyye fi Şe'nî'l-Mevlevîyye adlı eserini Cerrâh Şeyhi diye tanınan Şeyh İbrâhim (H.1033/M.1623) adındaki bir vâizin semâ ile ilgili itirazlarını cevaplandırmak üzere kaleme alan Ankaravî de bu baskılardan nasîbini almış, hattâ bu yüzden sürgüne bile gönderilmiştir. Erhan Yetik, Mesnevî Şerhinin mukaddimesinde, IV. Murad zamanında, Kadızâdelilerin tarikat ehli ile olan mücâdelelerinden bahsedilmesinden yola çıkarak²⁹ sürgüne gönderilmenin bu dönemde olduğu kanaatini taşımakta ve Ankaravî'nin şu ifâdesine yer vermektedir:

"Bu fakîr-i pür taksîri kendi diyârımızda irşâd ve tezkîr kaydıyla mukayyed iken, ashâb-ı garazdan bir nice ehl-i hased, iftirây-ı kâzibe ve ahvâl-i fâside ile müttehem kılıp nefy-i beled olmamıza sebep oldular. Belki katlimize kirâren kasdeylediler. Lâkin onların hile ve tuzaklarından Rabbim beni korudu."³⁰

Yetiştirdiği dervişler ve yazdığı eserlerle dolu dolu bir ömür geçiren İsmâil Ankaravî H.1041/M.1631 târihinde vefât etmiştir. "Artık iş tamam oldu. Şimdi usûlü ile vusûle müşerref olmak arzusundayız"³¹ diyerek ölümünün yaklaştığına işaret etmiş, yarım kalan eserleri ve onun irşadına duyulan ihtiyaç etrafındakileri telaşa düşürmüş, dervişlerinden Ganem Dede (H.1036/ M.1626), Cenâb-ı Hakk'a niyâzda bulunup fedây-ı şeyh olup (şeyhinin yerine kendini feda edip) can verince, Rusûhî Dede âfiyet bulmuş ve yarım kalan eserlerini tamamlama imkânına kavuşmuştur.³² Eserlerini tamamladıktan sonra, "Tecrid ehlinin gelişi de gidişi de aynı minval üzere olmak gerekir.", "Hakîkî dost, posta bağlı değildir." latifelerini îrâd etmiş, irşad sûrelerinin nihâyete erdiğini ve irtihallerinin yaklaştığını bildirmiş ve çok geçmeden dâr-ı ukbaya irtihal buyurmuştur.³³

Müellifin vefât târihi konusunda kaynaklar arasında bir görüş birliği yoktur. Evliyâ Çelebi, Bağdatlı İsmâil Paşa ve Mehmed Süreyyâ vefât târihini H.1040/M.1630 olarak verirken³⁴, Kâtip Çelebi, Ömer Rızâ Kehhâle, Brockelmann ve Süleyman Ateş vefât târihini H.1042/M.1632 olarak vermektedirler.³⁵ Ancak vefâtı için "Hitam"³⁶ ve "İrtihâl-i irfân" kelimeleriyle târih düşürülmüştür ki, ebced hesabıyla, Ankaravî'nin H.1041/M.1631 târihinde vefât ettiği ortaya çıkmaktadır. Yukarıda zikredilen kaynakların dışında, Ankaravî'nin hayatını anlatan diğer kitaplarda bu tarihin tercih edilmesi de, Erhan Yetik'e göre bu görüşü güçlendirmektedir.³⁷ Ancak Sahîh Ahmed Dede vefât tarihi olarak H.1050 sonrasına işâret etmekte ve Medhî'nin aşağıda zikredilen şiirini nakletmektedir. Kadızâde Mehmed Efendî'nin vefât ettiğini işiten Ankaravî, "Münkirler, hasûdlar ve muzırlar def oldular ve bizim dahî te'lifâtımız tekâmül ve nihâyet buldu ve bizim rihletimiz dahî karîbdir." demiş ve bundan kırk gün sonra da vefât etmiştir. Bu hesâba göre Ankaravî 31 sene şeyhlik yapmıştır.³⁸

Feridun Nâfiz Uzluk da bu görüştedir. Müellifin, Tâhir Bey'in dediği gibi 1041'de değil, 1052 yılında ölmüş olabileceğini iddiâ etmekte ve şöyle demektedir:

"Dede'nin Câmîu'l- Âyât adlı kitabını 1055 yılında kopya edip sonunda şu tarihi yazan şâir Medhî diyor ki:

"İdüp rûh-ı revânine duâ bin can ile Medhî

Dedim tarihi "İsmâil Efendiye ola rahmet"³⁹

Ayrıca İzzet Molla'nın 1255'te Mısır'da basılan Dîvân'ında:

Derûn-i hanikah'a defn olunmuşdur o gencine,

Bin elli ikide Menzilgeh etti Kurb-i Yezdânı" mısraları da sözümüzü doğrular."⁴⁰

Vefât târihi konusundaki bu karışıklık, pek çok yerde kendini göstermektedir. Süleymâniye Kütüphânesinin kitap tanıtım fişlerinde bile farklı târihler kullanılması bu konudaki kafa karışıklığına işâret etmektedir.

Ankaravî'nin cenâzesi, vasiyyetine uyularak Galata Mevlevîhânesinin bahçesine defnedilmiştir.⁴¹ Sonradan kabrinin üzerine bir türbe yaptırılmış, önce ahşap olan bu türbe, Galata Mevlevîhânesini tâmir

²⁹ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, C.I, s.10; Yetik, Erhan, a.g.e, s.56.

³⁰ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, C.II, s.226; Yetik, Erhan, a.g.e, s.55- 56.

³¹ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, C.I, s.7.

³² Ankaravî, a.g.e, C.I, s.7; Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.302.

³³ Ankaravî, a.g.e, C.I, s.10; Yetik, Erhan, a.g.e, s.57-58.

³⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.I, s.125; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l- Ârifin*, C.I, s.218; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, s.322.

³⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z- Züünin* (1992/1413). C.II, s.1587, Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye; Kehhâle, Ömer Rızâ (1957). *Mu'cemu'l- Müellifin*, C.II, s.259, Beyrut: Dâru İhyâi't- Tûrâsî'l- Arabî; Brockelmann (1937-1943). *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden, C.II, s.662; Ateş, Süleyman (1974). *İşârî Tefsîr Okulu*, s.232, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

³⁶ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.25.

³⁷ Yetik, Erhan, a.g.e, s.58 Vefât tarihini 1631 olarak veren müelliflere örnek verecek olursak; Atâî, *Hadâiku'l- Hakâik*, s.765; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s.118; Kerâmetli, Can, *Galata Mevlevîhânesi*, s.30; Banarlı, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, s.699; Gölpınarlı, Abdülbâki *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.143.

³⁸ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Târîhi*, s.305.

³⁹ Sahîh Ahmed Dede de bu şiirin Ankaravî'nin vefât târihine işâret ettiğini belirtmektedir. Bkz. a.g.e, s.305.

⁴⁰ Uzluk, Feridun Nâfiz (1964). "Taş Yazıtlarda Türkçe Vakfiyeler, Arapça Yazıtlarda Türkçe Söz ve Şiirler", *Belleten*, sa:234, s.255, Ankara: T.D.K. Basımevi.

⁴¹ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, C.I, s.10.

ettiren Hâlet Saîd Efendi (H.1239/M.1823) tarafından şimdiki hâline getirilmiştir. Galata Mevlevîhânesi günümüzde de faaliyetini sürdürmektedir.

B) İsmâil Ankaravî'nin Eserleri

Kaynakların bâzısında eser sayısı kırk,⁴² hattâ kırkaltı olarak verilirken, bâzısında ise yirmiyi aşkın eseri olduğundan bahsedilmektedir ki, doğru olan da budur. Aynı eserlerin farklı isimlerle iki ayrı eser gibi verilmesi, bâzı eserlerin Ankaravî'ye âid olmadığı halde onunmuş gibi zikredilmesi, eserlerin sayıca fazla zannedilmesine sebep olmuştur. Zâten eser sayısını kırk ve daha fazla olarak verenler de, ancak yirmi kadar eseri ismen sayabilmektedirler.⁴³

Ankaravî'nin Mesnevî İle İlgili Eserleri;

Câmiu'l- Âyât⁴⁴, Fâtihu'l- Ebyât, Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî, Tuhfetü'l- Berere, Simâtü'l- Mûkinîn ve Mecmûatü'l- Letâif Ve Matmûratü'l- Meârif. Doktora çalışmamızda incelediğimiz bu eser hakkında ana hatlarıyla bilgi vermek gerekirse; Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif, Mesnevî Şerhine bizzat Ankaravî tarafından verilen isimdir. Fakat bizzat müellif tarafından verilen bu isim yaygınlaşmamış, kaynaklarda eserden genellikle Şerhu'l-Mesnevî, Şerh-i Ankaravî gibi ifâdelerle söz edilmiştir. Şerhin başında yer alan Mesnevî'nin ilk onsekiz beytine verilen Fâtihu'l-Ebyât ismi, eserin tamamı için de kullanılmıştır.⁴⁵ Halbuki şerhlerin tamâmında önce Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin açıklaması olan Fâtihu'l-Ebyât yer almakta, Fâtihu'l-Ebyât'ın sonunda ise yeni bir mukaddime ile "Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif" başlamaktadır. Müellif, eserinin mukaddimesinde, önce Mesnevîde yer alan âyet hadis ve Ârapça beyitleri şerheden Câmiu'l-Âyât adlı eserini, daha sonra ise Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini şerheden Fâtihu'l-Ebyât adlı eserini yazdığını, daha sonra ise bu ikisini birleştirerek ve bu eserlerde yer almayan Mesnevî beyitlerini de ilâve ederek Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif adını verdiği Mesnevî Şerhini kaleme aldığını belirtmektedir.⁴⁶

Ankaravî, anlaşılması zor olup açıklamaya iktiyaç duyan beyitleri uzun uzun açıklama yoluna giderken, mânâsı kolayca anlaşılabilen beyitleri ise sâdece tercüme etmekle yetinmiştir.⁴⁷ Beyitleri şerh ederken tercih ettiği dil, sâde bir Osmanlı Türkçesidir. Hemen herkesin anlayabileceği Şerhu'l-Mesnevî'nin bâzı bölümlerini ise, ancak tasavvuf erbâbı anlayabilir, verilmek istenen mesajı en doğru onlar okuyabilir. Nihad Sâmi eserde kullanılan dilin gâyet sâde ve sanatkarâne bir dil olduğunu belirtmektedir.⁴⁸

Yaptığı açıklamanın doğruluğunu ortaya koymak için sık sık âyet ve hadislerden deliller getiren Ankaravî, zaman zaman bu âyet ve hadisleri yorumlama yoluna gitmiştir. Onun âyet ve hadisleri kullanım şekli ve yaptığı yorumlar göstermektedir ki, müellif şer'î ilimlerde de ihtisas sâhibidir.

Müellif arasıra Arapça ve Farsça beyitlere yer vermekte, savunduğu fikrin doğruluğuna delil olarak, sanki Türkçe bir şiir söylüyormuş gibi gâyet akıcı bir şekilde Farsça veya Arapça bir beyti zikretmektedir. Hattâ bâzan kendini kaptırıp söze Arapçayla devam ettiği de olmaktadır. Bu durum, bizde müellifin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği fikrini uyandırmaktadır. Zâten müellifin eserleri arasında Arapça ve Farsçayla kaleme alınan eserler bulunması, hattâ Arapça ve Farsça şiirlerinin bulunması bu dillere vâkıf olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁹

Müellifin Mesnevîyi şerh ederken, Muhiddin İbnü'l-Arabî'nin tesiri altında kalması, sık sık onun görüşlerine yer vermesi, birtakım yanlış anlamaları da beraberinde getirmiş, Mevlânâ'nın "Vahdet-i Vücûd" nazariyesini işlediği gibi bir izlenimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Halbuki aynı devirlerde yaşayan Mevlânâ ve Muhiddin İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışları birbirine benziyor görünmesine rağmen, birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. "Vahdet-i vücud nazariyesini temellendiren İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışı, irfan ve mârifete dayanan nazari ve felsefi bir tasavvuftur. Mevlânâ da ise asıl olan, aşk, cezbe ve vecd gibi hallerdir. Mevlânâ'yı ve Mesnevî'yi İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf telakkilerine göre anlama ve yorumlama temâyülü daha önce başlamış, ancak Ankaravî buna son şeklini vermiştir. Bu yorum tarzı fazla değişikliğe uğramadan sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir."⁵⁰

Ankaravî'nin yaptığı şerhin, diğer Mesnevî şerhlerinden daha meşhur olduğunu, öyle ki Mesnevî okutacılara verilen icâzetnâmelerde, "Şârih Ankaravî'nin tahkîkâtına uyarak" şeklinde bir ibârenin

⁴²Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.305.

⁴³ Yetik, Erhan, a.g.e, s.65.

⁴⁴ Ankaravî'nin eserleri ve bulunduğu kütüphaneler hakkında geniş bilgi için bkz. Gültekin, Ayşe, a.g.e. 55-103.

⁴⁵ Katip Çelebi, *Keşfü'z- Zünûn*, C.II, s.1587; Brockelmann, a.g.e, CII, s.662; İzbudak, Veled(1960). *Mesnevî*, Önsöz, İstanbul: M.E.B. Yayınları. (Abdülbâki Gölpinarlı'nın önsözü ile birlikte); İsmâil Paşa, Hediyyetü'l- Ârifin, C.I, s.218 (Fâtihu'l Ebyât fi Şerh-i Mesnevî şeklinde)

⁴⁶ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, C.I, s.46 vd.

⁴⁷ Ankaravî, a.g.e, C.I, s.46.

⁴⁸ Banarlı, Nihad Sâmi, a.g.e, s.700.

⁴⁹ Bu şiirlere örnek olarak bkz. Yetik, Erhan, a.g.e, s.63-64.

⁵⁰ DİA, C.III, s.212, *Ankaravî maddesi* (Yaz: Erhan Yetik); Abdülbâki Gölpinarlı da bu durumu eleştirmektedir. Bkz. Gölpinarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.2.

bulunmasının âdet hâline geldiğini daha önce de belirtmiştik.⁵¹ Müellife Hazret-i Şârih ünvânını kazandıran bu eser, gerçekten de onun ilmî seviyesinin üstünlüğünü ortaya koymakta ve gerek dil ve üslup, gerekse konulara hâkimiyet yönünden diğer şerhlerden farklılığını hissettirmektedir. Bu farklılıkları ana hatlarıyla tesbit etmeye çalışırsak;

Ankaravi eserini meydana getirirken yalın sade ve anlaşılır bir dil kullanmış, Farsça olup kültürlü bir kesime hitab eden Mesnevî'nin halk tarafından da anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Mevlana'nın fikirleri ve düşünceleri Ankaravî'nin Şerh'iyle daha geniş kitlelere ulaşma imkânı bulmuştur.

Ankaravi kendisinden önce yapılan şerhlere zaman zaman atıfta bulunur. Ancak ondan önce yapılan şerhler, kelime açıklamalarından ve basit yorumlardan öteye gidememiştir. Ankaravî, Mesnevî'yi şerh ederken çok sayıda hadîse ve âyete işâret etmiş, geniş izahlara girişmiştir. Kullandığı dil ve yaptığı geniş açıklamalar, onu diğer Mesnevî Şârihleri'den ayırmış ve "Hz. Şârih" konumuna getirmiştir." Ankaravî'nin şerhi öylesine bir etki yaratmıştır ki, şerhler Ankaravî'den önce yazılan şerhler ve Ankaravî'den sonra yazılan şerhler olarak iki guruba ayrılmıştır. Ankaravi özellikle kendisinden önce yapılan Mesnevî Şerhlerinden Şem'î ve Surûrî şerhlerine zaman zaman atıfta bulunur. "Şem'î merhûm bu ma'nâyı ihtiyâr kılmıştır."⁵², "... Şem'î merhum böyle dir..."⁵³ şeklinde şerhlere atıfta bulunması ve "... Şem'î Sürûrî merhûmun kelâmını fehm idemeyüb..."⁵⁴ diyerek kelimenin yanlış anlaşıldığına dikkat çekmesi vb. örnekler ve karşılaştırmalar, bize Ankaravî'nin her iki şerhi de incelediğini, hatta bu şerhleri ikisi arasında karşılaştırma yapacak kadar iyi bildiğini göstermektedir. Ancak o daha farklı bir metodla Mesnevî'yi şerh etmiş ve bu işte de çok başarılı olmuştur.

Ankaravi Mesnevîyi şerh ederken İbn Arabî etkisinde kalmış, beyitleri şerh ederken Vahdet-i Vücut çerçevesinde yorumlar getirmiş, pek çok yerde Muhittin İbn Arabî'ye atıfta bulunmuş, onun eserlerinden alıntılar yapmış, Mevlana'nın yolu aslında aşk ve cezbe yoluken, onun Muhiddin Arabî etkisinde kalan bir mutasavvıf gibi yorumlanmasına yol açmıştır.⁵⁵

Onun atıfları Muhiddin İbn Arabî ile sınırlı değildir. Hz. Ali'den, Kanûnî'den⁵⁶, Ka'b İbn Zühre'den,⁵⁷ Feridüddin-i Attâr'dan,⁵⁸ Hakim Senâî'den,⁵⁹ Necmeddin Kübrâ'dan,⁶⁰ Molla Câmî'den,⁶¹ Kuşeyrî'den,⁶² Cüneyd-i Bağdâdî'den,⁶³ Şeyh Sa'dî'den,⁶⁴ Hoca Abdullah Taşkendî'nin Reşahat'ından,⁶⁵ Mevlana'nın çağdaşı Sadrettin Konevî'den,⁶⁶ pek çok yerde alıntılar yapmıştır.

Hz. Ali'den nakledilen söz ve şiirler diğerlerine nisbetle daha çoktur. Bu konuda bazı kaynaklarda hadis olarak da nakledilen *وَمَوْتَ الْقَلْبِ جَهْلٌ فَاجْتَنِّهِ . وَمَوْتَ الْقَلْبِ حَيَاتٌ عِلْمٌ فَاعْتَمِمْهُ .* şeklindeki Hz. Ali'nin şiirini nakletmesi,⁶⁷ Ve Hz. Ali Kerramalahu Vechehu Hazretlerinin ... buyurdıkları hem bu mazmunu müeyyid ve mukvi oldu..."⁶⁸, "Kemâ Kâle Ali ..." ⁶⁹, "...Hz. Ali... buyurmuşlardır..."⁷⁰ demesi vb. çok sayıda örnek sıralayabiliriz.

Onun şiirlerine en çok atıfta bulunduğu kişinin İbnül-Fârız olduğunu söylemek yanlış bir tesbit olmasa gerektir. Ankaravî'nin eserlerini anlattığımız bölümde de işaret ettiğimiz gibi, Ankaravi İbnü'l -

⁵¹ DİA, C.III, s.212, *Ankaravî maddesi*. Mesnevî okutacılara verilen icâzetnâme örneği için bkz. Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.408. Yetik, Erhan, a.g.e, s.60.

⁵² Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/89.

⁵³ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/163.

⁵⁴ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/201.

⁵⁵ Vahdet-i Vücut hakkında bkz. Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/63, VI/71, VI/76, VI/78, VI/82, VI/122, VI/173, VI/174, 175, 255, 258, 259, 287... Muhiddin Arabî ve eserlerine atıf konusunda bkz. Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/332 "Şeyh hazretleri Futuhât'da... âyetini şerh idüp..." şeklinde, VI/351'de "...Şeyh'i Ekber Kaddesallahu Sirrah Hazretleri Fusûsu'l-Hikem'de... deyû tahkik kılmişlardır..." şeklinde, VI/416'da "...Ve fi Şerhi'l -Fûsûs li Dâvûd el Kayseri..." şeklinde, VI/453'te "... Amma bunda icmâlen cevâb Şeyh'i Ekber Kuddise Sirruhu'l Aziz Hazretlerinin Futuhât'da yazdıkları üzere oldur ki..." şeklinde, VI/533'te "... Nitekim Şeyh-i Ekber Kuddise Sirruhu'l Aziz Hazretleri Futuhât'da kendi şeyhi olan Ebu Medyen Radyallahu Anhu Hazretlerinden bu güne naklidüb buyururlar...." şeklinde. Ankaravi zaman zaman İbnü'l- Arabî'nin Fusûs'una yazdığı Nakş-ı Fûsûs adındaki kendi eserine de atıfta bulunmaktadır. Bkz. VI/453, 454, 530.

⁵⁶ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/308.

⁵⁷ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/63.

⁵⁸ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/76, VI/131, VI/245, VI/192, VI/164, VI/326.

⁵⁹ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/406.

⁶⁰ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/261.

⁶¹ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/188, VI/216, VI/287, VI/201, VI/367.

⁶² Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/185, VI/177.

⁶³ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/172, VI/387.

⁶⁴ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/368, VI/359, VI/336.

⁶⁵ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/408.

⁶⁶ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/352, VI/549 "Sadrettin Konevî hazretleri Nefehât-ı İlâhiye nâm kitabında bu mazmûnu müeyyed buyururlar ki..." şeklinde.

⁶⁷ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/132.

⁶⁸ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/192.

⁶⁹ Ankaravî, a.g.e, VI/199.

⁷⁰ Ankaravî, a.g.e, VI/405.

Farız'ın bazı eserlerini şerh etmiştir. Sözüni desteklemek için şiir nakledeceğinde en çok müracat ettiği şahıs, adeta uzmanlık sahasına giren İbnü'l- Fârız olmuştur.⁷¹

Ankaravî sadece şâirlerden, mutasavvıflardan, ashabın büyüklerinden nakiller yapmakla kalmamış, zaman zaman fihri izahlara girişerek ünlü fıkıhçı Kudurî'den nakilde bulunmuş,⁷² hataeyni tarif ederken ise Ali Kuşçu'nun açıklamalarına da yer vermiştir.⁷³

Şerhinin pek çok yerinde âyet-i kerîmeleri sözüne delil olarak getiren ve manaları âyetlerle açıklığa kavuşturan Ankaravî'nin tefsirlere işaret edip nakiller yaptığı da olur. "... Dahhâk bu âyeti kerîmenin tefsîrinde İbn Abbâs Hazretlerinden böyle rivâyet eyler ki ..." demesi,⁷⁴ Fetih suresinin ilk âyetini açıklaması,⁷⁵ "Ebu Suud Efendi Tefsirinde dir ki..." diyerek bu tefsire atıfta bulunması ve Atâ ve Dahhâk'ın İbn Abbas'tan yaptıkları rivâyete işaret etmesi,⁷⁶ " Beyzâvî "Nurdan murad hidayet ve zulumâtdan murad dalâlet ola" dir..." demesi,⁷⁷ bir âyet-i kerîmenin sebebi nuzûlünü açıklaması,⁷⁸ Beyzâvî'nin görüşüne yer vermesi⁷⁹ vb. misaller, onun tefsirlerden yaptığı nakillere örnek olarak gösterilebilir. Müellifin Mesnevi Şerhi'nde yer verdiği hadisler ve hadisçiliği ise ileride ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Ankaravî eserinde halk arasında kullanılan Türkçeyi kullanmış zaman zaman da atasözlerine ve deyimlere işaretde bulunmuştur. Bunlara örnek verecek olursak; Arap atasözü olarak:

البدن بنوح والبدن بنوح "İt ürür kervan yürür"⁸⁰, "الكلام يجز الكلام" "Söz sözü çeker"⁸¹
ومن يكن الغراب له دليلا

يمر به علي حيف الكلاب Kılavuzu karga olanın burnu pislikten kurtulmazmış⁸² şeklindeki sözleri, " Hayye ve su'ban dağa zarar virmez."⁸³ " Köpek kendi yarasını kendi yalar."⁸⁴ " El kanadıyla uçan kuş makam ve menzile vasil olamaz."⁸⁵ "Yalnız taş duvar olmaz"⁸⁶ şeklindeki atasözlerini, "Defsiz raks etmek", "Çalmadan oynamak"⁸⁷ "Canı lebine (ağızına) gelmek"⁸⁸"Bıyığına ve sakalına gülmek."⁸⁹ " Kabak gibi açılmak.(kabak gibi ale'l-fevr bitdin)"⁹⁰ "Vakitsiz öten kuş"⁹¹ "Her yüze gülüni dost bilmek"⁹² " Yüzü suyu yere dökülmek"⁹³ "Pişmiş baş gibi sırtmak"⁹⁴ "Her yüze gülüni dost bilmek"⁹⁵ gibi deyimleri zikredebiliriz.

Ankaravî hikmetli sözlere de arasıra yer verir. "Nisan yağmuru sedefe düşerse inci yılanın ağızına düşse zehir olur."⁹⁶ "Akıl meyve veren ağaç gibidir. Şehvet meyve veren ağacın dibinde biten fidan gibidir."⁹⁷ şeklinde nakledilen rivâyetler, buna örnek olarak verilebilir.

Ankaravî halkın anlayacağı dilden konuşmakta ve onların bâtil inanışlarına bile eserinde yer verebilmektedir. Meselâ kabusu tarif ederken; "... Kabus şol kara kura didikleridir ki, insan uyuduğu zamanda gelup anın üzerine vaki olur ve ana muzâyaka virir."⁹⁸ demesi bunun en güzel örneğidir.

Ankaravî, zaman zaman Mevlana gibi sosyal hayattan ve uygulanan adetlerden de örnekler verir. Moğollardan Tatar tâifesi diye bahsederek şöyle demektedir: "..... Nitekim ol zamanda olan Tatar tâifesi kaçan kendilere muteallık bir kimse hasta olsa, anın akrabası bir yire gelub âsmân tarafına ok atarlardı ve anlar böyle i'tikâd iderlerdi ki, Melekü'l- Mevt âsmân cânibindedir ve ol hasta olan hâneye havadan biri gelür ve anın cânını bedenden nez' kılır. Pes hevâ canibine tîr atarlardı. Tâ kim anların sihâmından Meleku'l- Mevt havf ide ve ol hastanın canını alamayub gide. Eger bazı hasta sıhhat bulsa, anlar Melekü'l-

⁷¹ Ankaravî, a.g.e, VI/300, VI/323, VI/331, VI/386, VI/215, VI/287, VI/433...

⁷² Ankaravî, a.g.e, VI/181.

⁷³ Ankaravî, a.g.e, VI/494.

⁷⁴ Ankaravî, a.g.e, VI/6.

⁷⁵ Ankaravî, a.g.e, VI/28.

⁷⁶ Ankaravî, a.g.e, VI/123.

⁷⁷ Ankaravî, a.g.e, VI/380.

⁷⁸ Ankaravî, a.g.e, VI/169.

⁷⁹ Ankaravî, a.g.e, VI/261.

⁸⁰ Ankaravî, a.g.e, VI/6.

⁸¹ Ankaravî, a.g.e, 6/282.

⁸² Ankaravî, a.g.e, VI/361.

⁸³ Ankaravî, a.g.e, VI/160.

⁸⁴ Ankaravî, a.g.e, VI/246.

⁸⁵ Ankaravî, a.g.e, VI/532.

⁸⁶ Ankaravî, a.g.e, VI/66.

⁸⁷ Ankaravî, a.g.e, VI/247.

⁸⁸ Ankaravî, a.g.e, VI/409.

⁸⁹ Ankaravî, a.g.e, VI/111.

⁹⁰ Ankaravî, a.g.e, VI/144.

⁹¹ Ankaravî, a.g.e, VI/145.

⁹² Ankaravî, a.g.e, VI/486.

⁹³ Ankaravî, a.g.e, VI/361.

⁹⁴ Ankaravî, a.g.e, VI/191.

⁹⁵ Ankaravî, a.g.e, VI/486.

⁹⁶ Ankaravî, a.g.e, VI/172.

⁹⁷ Ankaravî, a.g.e, VI/133.

⁹⁸ Ankaravî, a.g.e, VI/425.

Mevt bizim tîrimizden firar kıldı ve hastamız anın pençesinden necât buldı dirlerdi ve eger ol hasta ölürse ol Melekül-Mevt bir gizlü yerden geldi ve anın canını aldı deyû itikad iderlerdi....”⁹⁹

Bütün bu nakledilenlerden sonra “Ankaravî’nin Şerhi niçin bu kadar kabul görmüştür?” sorusunun cevabı da kendiliğinden ortaya çıkıyor. Ankaravî kullandığı yalın dille, zikrettiği âyet, hadis, şiir, atasözü, deyim, hikmetli söz ve hattâ toplumda yaygın olan ve olmayan inanışlarla eserini zenginleştirmiş, yaptığı yorumlar Mesnevî’nin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Hattâ Mesnevî Şerhi sadece Türkleri değil İranlıları da etkilemiş İsmet Settarzâde ve Ekber Behrûz Ankaravî Şerhini Farsça’ya çevirmişlerdir.¹⁰⁰ Avrupada Mesnevî’yi ilk tanıtanlardan biri Sir William Jones’tir. Charles Edward Wilson eserin II. cildinin kelime kelime tercüme ve şerhini yayımlamış, Wilson’un başlatıp Nicholson’un sürdürdüğü Mesnevî’nin Ankaravî bağlamında yorumu İngilizce Mesnevî literatüründe önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁰¹

Tefsir İle İlgili Eserleri; Fütûhât-ı Ayniyye ve Misbâhu’l- Esrâr

Tasavvufla İlgili Eserleri; İzâhu’l- Hikem, Zübdetü’l- Fühûs Fî Nakşî’l- Füsûs, Cenâhu’l- Ervâh, Risâle-i Uyûn-ı İsnâ Aşere, Minhâcü’l- Fukarâ, Derecâtü’s- Sâlikîn, Nisâb-ı Mevlevî, Hucetü’s- Semâ¹⁰², Risâle-i Tenzîhiyye Fî Şe’ni’l- Mevleviyye, Risâle-i Usûl-i Tarikat-ı Mevlânâ ve Sülûknâme-i Şeyh İsmâil

Hadisle İlgili Eseri; Şerh-i Hadîs-i Erbaîn

Edebiyat Sahasındaki Eseri; Miftâhu’l- Belâğa ve Misbâhu’l Fesâha. Bu eserlerin yanı sıra İbnü’l-Fârız Şerhleri olan Mekâsıdu’l- Âliyye Fî Şerhi’t- Tâiyye ve Şerhu Kasîdeti’l- Mîmiyye el-Hamriyye ve Kaside-i Münferice şerhi olan, El- Hikemü’l- Munderice Fî Şerhi’l- Münferice onun önemli eserleri arasındadır.

ANKARAVÎ’NİN HADİSÇİLİĞİ

A) Ankaravî’nin Değerlendirmelerine Göre Hz. Peygamber Ve Sünnet

“Pes ol Hâtem-i Cemî-i Enbiyâ Hazretlerine bu i’tibârla Hâtemü’n- Nebiyyîn didiler ki, nübüvvet anda hatm oldı ve fezâil-i enbiyâ ve hasâil-i mürselin anda kemâl buldı. Ve anın şer’-i şerifi hem cemî-i şerâyiin esrârını ve hasâisini câmi’ oldı. Pes ne andan sonra bir sâhib-i nübüvvet gelür ve ne anın şeriatinden sonra bir şeriat olur. Zirâ kemâlden sonrası zevâldir.”¹⁰³ sözleriyle Hz. Peygamber’in Hâtemü’n- Nebiyyîn oluşuna işaret eden Ankaravî, ilâhî vahye muhatap oldukları için Peygamberlerin hareketleri ve davranışlarının diğer insanlardan farklı olduğuna, onların Allah’ın emriyle hareket ettiklerine işaret etmekte ve Peygamberlerin yaptıkları işlerin Rabbânî olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“ Her kim rûhunu cismine mağlûb eylese, anın buğzu ve cengi nefsanî ve cismânî olur. Her kim cismini rûhuna mağlûb itse, anın buğzu ve cengi Hakkânî ve Rabbânî olur. Nitekim Enbiyây-ı İzâm - Salevâtullâhi aleyhim ecmaîn- cisimlerini ruhlarına mağlûb kıldılar ve ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehâllil oldılar, onların cenkleri ma’nâda ceng-i ilâhî oldu...” Zâhirde kötü görünen şeylerin her zaman kötü olmadığına, Peygamberlerin Allah’ın emri üzere hareket ettiklerine işaret eden Ankaravî, her harbin kötü olmadığını, Peygamberlerin harpleri ve savaşmalarının da Allah’dan ötürü olduğunu söylemektedir.¹⁰⁴

Mükâşefeyi anlatırken Hz. Peygamber’in, “Ben Rabbimin katında içerim, yerim ve doyarım”¹⁰⁵ hadîsini, “Rasûlullâh Efendimizin içtiği şarab-ı Hüdâ ve yediği taâm-ı Mevlâdır. Aşıklar ise gaybî âlemin manalarına açtırlar. Onlardan yer içerler ve onlarla lezzet bulurlar.”¹⁰⁶ şeklinde yorumlayarak, efendimizin maddî ve manevî yönden devamlı Cenâb-ı Hakk’ın gözetiminde olduğuna işaret etmektedir.

Ankaravî Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Peygambere sırları bilme özelliği lutfettiğine, Mesnevî beytini açıklarken şöyle işaret etmektedir: “Çünkim Hak Teâlâ Hazretleri Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinin kalb-i şerifinde bir nûr-ı a’zam koyub anın kalb-i şerifini kevkeb-i dürrî gibi bir zücâce kıldı. Pes ahterlerin ol Hazretin huzûrunda mikdârı kalmadı. Pes ol Nebiyy-i Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem hicâbsız esrârı gördi. Mü’minin ve küffârın rûhunun sırrını gördü, herkesin rûhunda mahfî olan ma’nâlara nazar irgördi...”¹⁰⁷

Peygamber Efendimiz’in (S.A.V) Allah’ın sıfatlarına mahal olmasını, Hazreti Peygamber’i sepete benzeten Mevlânâ’nın anlatımına açıklık getirerek açıklayan Ankaravî, Müslümanların Hz. Peygamber’e bağlanması gerektiğini söylemekte, “Hz. Peygamber vefât etti. Biz O’nun gölgesinde nasıl oturacağız? O’nun gölgesiyle kastedilen nedir?” sorusunu da şöyle cevaplamaktadır:

⁹⁹ Ankaravî, a.g.e, VI/54.

¹⁰⁰ İsmet Settarzâde (1970). *Şerh-i Kebîr-i Ankaravî ber Mesnevî-yi Manevî-yi Mevlevî*, Tahran.

¹⁰¹ DİA, C.29, S.333. *Mesnevî maddesi* (Yaz: Semih Ceylan)

¹⁰² Bu risale hakkında geniş bilgi için bkz. Akdoğan, Bayram (1996). “Hüccetü’s- Semâ’ Adlı Mûsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmâil b. Ahmed’in Mûsikî Anlayışı”, Sa:35, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

¹⁰³ Ankaravî, *Şerhu’l- Mesnevî*, VI/29.

¹⁰⁴ Ankaravî, *Şerhu’l- Mesnevî*, VI/13.

¹⁰⁵ Buhari, Savm, 48; Temenni,9;İ’tisam,6; Müslim, Siyam,11;Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II/253, hadis no:7431(7437); Beyhaki, Sünen, II/281(8525)

¹⁰⁶ Ankaravî, *Minhâcü’l- Fukarâ*, s.338.

¹⁰⁷ Ankaravî, *Şerhu’l- Mesnevî*, VI/352.

“Eger suâl olunursa ki, ol Hâce-i Kâinât ve Dîbâce-i Mevcûdât Aleyhi Efzalu’s- Salevât ve Ekmelü’t-Tahiyyât Hazretleri bu dünyâdan ahirete nakl buyurdılar. Biz ol vücûd-ı şerîfin sâyesi altında nice hûş oturalım ve anın sâyesinden(gölgesinden) murâd nedir ki, biz ana kendimizi yetürelim. Cevâb evvelen anın sâyesinden murâd ol Hazretin sünnet-i seniyye ve âsâr-ı aliyyesidir. Bir kimse kendisini ol Hazretin buyurduğu ahkâmın altına eyletse ve anı hûş kabûl itse, anın sâye-i seâdeti altında hûş oturmuş olur.” Bu anlatım bize çok hoş ve akıcı bir dille Hz. Peygamber’in sünnetine bağlanmamız gerektiğini hatırlatıyor. Hz. Peygamber’in gölgesi altında oturmanın ikinci açıklaması ise şu: “Ve sâniyen ol Hazrete vâris olan ve anın hilâfet-i mertebesini bulan ve sünneti üzere irşâd kılan bir âlim-i Rabbânî dahî, zıllullâh ve zıll-i Rasûlillâh gibidir. Her kim kendini ol kâim makâm-ı Nebevînin sâye-i seâdetine ve ol âlim-i Rabbânî’nin zıllu hidâyetine eyletse ve anın altında hûş cülûs itse, hemân ma’nâda Hazret-i Resûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem sâye-i seâdetleri altında oturmuş gibi olur. Ve ma’nâda hem Allah’la mücâleşet kılır. من كما قيل: أراد أن يجلس مع الله فليجلس مع أهل التصوف”¹⁰⁸Bu anlatımda Peygamberlerin vârislerinin âlimler olduğu ortaya konulduğu gibi, müellifimizin tasavvufî yönü de ağırlığını hissettiriyor. Müellifimiz burada sünneti çok açık ve güzel bir şekilde açıklamakta ve insanların kurtuluşunun sünnete bağlanmaktan geçtiğini, Hz. Peygamber’in sünnetine bağlanmanın onun gölgesi altında oturmak gibi olduğunu, O’nun sünnetine bağlı âlimlere de uyulması gerektiğini çok hoş bir anlatımla ortaya koymaktadır.

Sünneti, “İnde ehli’ş- şer’ Hazret-i Nebî’nin emr eylediği ve nehy eylediği ve fi’len ve kavlen ol hazrete mendûb ve müstehab gelen şeylere dirlir ki, kitâb-ı azîz ana nâtik olmamış ola.”¹⁰⁹ şeklinde tarif eden Ankaravî, sünnetin Sünen-i Hüdâ ve Sünen-i Zevâid olarak iki kısma ayrıldığını söylemekte, Sünen-i Hüdâ’ya örnek olarak cemaat, ezan ve ikâmeti vermekte ve bunları terk edenlerin günahkar olacaklarını belirtmektedir. Ankaravî Sünen-i Zevâid’i ise, Hz. Peygamber’in yürümesi, kalkması, oturması, yemesi, içmesi vb. şeyler olarak tarif etmiş ve insanın bunu terk etmekle günahkâr olmayacağını, ancak yaptığı zaman sevap kazanacağını belirtmiştir. Usul kitaplarındaki tariflerle örtüşen bu tanımlamalardan sonra yaptığı şu açıklamalar ise, İsmail Dede’nin tasavvufî cephesini ortaya koyar niteliktedir:

“Egerçi sünen-i zevâidi âmme terk eylemekle müsî’ ve âsî olmazlar. Ammâ havâs anı terk kılmazlar. Zîrâ ashâb-ı tarikat fi’len ve kavlen ve hâlen anın sünnet-i seniyyesini ihyâ eylemek semtine giderler. Ve hulefâ-i râşidin ve eimme-i mehdiyyinin dahî sünnetlerine mütâbeat iderler ki, ol Hazret Aleyhisselâm لا يؤمن به هؤا تابع لما جنت به أحدكم حتى يكون هو تابع لما جنت به”¹¹⁰ fi’len ve kavlen ve hâlen her ne getirdiyse bunlar anın cümlesine mütâbeat eylemek hevâsında olurlar ve cümle sünnetlerini ihyâ eylemeğe sa’y ve gûşes kılurlar. Tâ ol Hazrete hemsâyelik (komşuluk) şerefini bulurlar...”¹¹¹ “Meşâyih-i izâm ve evliyây-ı kirâmın cümlesinin tarikatleri kitâb ve sünnet üzere binâ olunmuşdur. Her biri seyr u sülûklerinde Hazret-i Rasûl’e ve hulefây-ı râşidine iktidâ kılmışdır.” diyen Ankaravî bu konuda Cüneyd Bağdâdî, Ebû Said el- Harrâz gibi mutasavvıfların görüşlerine yer vermektedir. Mevlânâ’nın, “Ben ömrüm oldukça Kur’ân’ın kölesiyim. Ben Muhammed Mustafâ’nın ayağının tozuyum” beytini de bu minvalde zikreden Ankaravî, tarikatlerinde sünnete muhâlif kimseler bulunduğu veya sünnete muhâlif davranışlar görüldüğü konusunda yöneltile itirazları da şöyle cevaplamaktadır: “Bu Hazrete tâbî’ olub iktidâ kılan fukarâ fi’l- hakîka hemân Hazret-i Muhammed Mustafâ’ya iktidâ kılmışlardır. Ve bu tarîkate sâlik olanlar hemân tarikat-ı Muhammediyye üzere sâlik olmuşlardır. Ve bu tarîkatın sâliklerinden ba’zısının sûretâ kitâb ve sünnete muhâlif görünmeleri ehl-i tarîkate şeyn (ayıp, kusur) virmez. Ve bu sûretde olanların ba’zısının dalâletinden küllîsinin dalâleti lâzım gelmez. Nitekim ehl-i şerîat sûretinde olanlardan ba’zısının fîsk ve dalâletinden şerîat ma’yûb olmaz ve cümle ehl-i şerîat fâsık ve ehl-i dalâlet olmak lâzım gelmez.”¹¹²

Eserlerinin yazılış gayesini tarikatının Kur’ân ve sünnete bağlı bir yol olduğunu ortaya koymak ve yapılan itirazlara karşılık vermek olarak açıklayan Ankaravî, ¹¹³ bir kimsenin gitmiş olduğu yol ve tarikat Allah’ın âyetlerine, Rasûlullâh’ın sünnetine ve meşâyihin sözlerine dayanmıyorsa tarîk-i müstakim zannettiği tarikatın şeytânî bir tarîkatten farkının kalmayacağını belirtmektedir.¹¹⁴

Sülûkün nihâyetinde olan dereceleri anlatan Ankaravî beşinci derece olarak Telbîs’ten bahsetmekte ve telbîsi kulun Allah’ın tecellî elbisesini giyerek onun sıfatlarını temsile çalışması olarak tarif etmektedir. O’nun telbîs’i açıklarken “Bu elbise Kur’ân-ı Azîmüştür. Bu elbise Sünnet-i Rasûldür. Kur’ân ve sünnet

¹⁰⁸ Ankaravî, *Şerhu’l- Mesnevî*, VI/390-391.

¹⁰⁹ Ankaravî, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Reisülküttab, 1182/46a.

¹¹⁰ Hadis Nevevî’nin Kırk Hadîs’inde 41. Hadis olarak geçmektedir. Bursevî hadiste geçen لما جنت به ifadesini şeriat olarak açıklamakta ve şârie itiraz edilemeyeceği gibi, mürşid-i kamile itiraz etmenin de caiz olmadığını belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz. Gültekin, Ayşe (1996), *İsmail Hakkı Bursevî’nin Kırk Hadîs Şerhi Üzerine Tahric ve Tenkit Çalışması*, s.130-131, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹¹¹ Ankaravî, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Reisülküttab, 46b.

¹¹² Ankaravî *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Reisülküttab, 46b- 47a.

¹¹³ Ankaravî (1996). *Minhâcû’l- Fukarâ*, s. 18-19 (Hazırlayan: Sâdettin Ekici), İstanbul: İnsan Yayınları.

¹¹⁴ Ankaravî, a.g.y.

elbisesini giydikten sonra kulun bu elbiseye âid şartları yerine getirmesinden ibârettir. O zaman kul fiilinde ve kavlinde Hakk'a erişir."¹¹⁵ demesi, tarikatının esaslarını Kur'ân ve sünnet çizgisi içinde değerlendirmesine verilecek en güzel misâllerden birisidir.

Şeyhin Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyesine ve onun yaşamış olduğu hayat çizgisine uygun bir hayata sahip olması gerektiğini, bu sayede Allah'a yakınlaşacağını belirten Ankaravî, Allah'ın sevgisini kazanmanın yolunun Hz. Peygamber'e tâbi olmaktan geçtiğini, zahirî ve bâtınî manada peygamberlerin efendisine tabi olan kimsenin şereflenip Cenâb-ı Hakk'a yol bulacağını belirtmektedir.¹¹⁶ "Nübüvvetin yanında velâyet de verilen Hz. Muhammeddir." diyen Ankaravî, "De ki ey Habîbim! Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin."¹¹⁷ âyetine göre Hz. Peygamber'in velîlerin güneşi ve kaynağı olduğuna işâret etmekte ve şöyle demektedir: "Velî olan kimse Rasûlullâh'a ne kadar tabi olursa, o kadar kemâl bulur ve o kadar nurlanır, aydınlanır. Nitekim Hz. Nebî mahbûbiyyet makâmına erişmiştir. Velî ise Rasûlullâh'a hüsnü mütâbeatda bulunduğu zaman makâm-ı muhabbetden mertebe-i mahbûbiyyete yükselir. Tâbî' olmak sebebiyle bu makam nebîden velîye sirâyet eder."¹¹⁸

Müslümanların sünnete uymasının gerekli olduğunu, ancak insanların çoğunun sünnetleri işlerine geldiği gibi değerlendirdiklerini söyleyen Ankaravî, sofrada yemeğe büyüğün başlamasının, yolda büyüğe öncelik verilmesinin sünnet olduğuna işâret etmekte ve insanların ise yemek sıcaksa kendileri başlayıp soğuksa yaşlı kimselere sünnet diyerek öncelik verdiklerini, düzgün yollarda yaşlıların önüne geçerken, viran köprülerde sünnet diyerek yaşlıları öne geçirdiklerini anlatmakta ve bunu, "Sûretâ riâyet ve ma'nâda bunlar ihânetdir." şeklinde değerlendirmektedir.¹¹⁹

Hadisler hakkında değerlendirme yaparken, "... Hz. Muhammed Mustafa'nın ehâdis-i şerifesinde olan remzler ve kinayetler ve sünnet-i seniyyesinde olan işaretler ve beşaretler bil külliyye feth ender feth ve küşâd ender küşâd oldu. Ol Hazretin ehâdis-i şerifesinde ol kadar futûh ve ol kadar esrâr-ı rûh vardır ki had ve hesâba gelmez ve anın dininde ve kelâmı pür yakınında küşâd ender küşâd olduğuna mü'min olanlar ve anı tettebbu' kılanlar ana aslâ ve kat'â inkâr kılmaz" demesi¹²⁰ de onun Hz. Peygamber'in sünnetine ve hadislerine bakış açısını ortaya koymaktadır. O, sünneti âdetâ keşfedilmesi gereken sırlarla dolu bir hazineye benzetmekte ve gerçekten mü'min olanların sünneti ve hadisleri aslâ inkâr edemeyeceklerini belirtmektedir.

B- Hadis Usûlüyle İlgili Değerlendirmeleri

Ankaravî nâdiren de olsa hadis usulüyle ilgili bilgiler vermekte, mesela *kudsî hadisi* şöyle tarif etmektedir: "Ol Peygamber Aleyhisselâmın güftesi cümle bahr-i hakikatin dürleri ve cevherleri idi ki, ol Hazretin kalb-i şerifinin deryay-ı hakikate yolu ve vusûlü oldu ve deryây-ı hakikatden ol Hazretin kalbine hemîşe feyz ve medet geldi. Pes anın mübârek dehânından cereyân eyleyen yenâbî-ı hikem (hikmetlerin pınarları) hükmü ilâhî oldu ve anın lisânı şerifinden zuhûra gelen ehâdis-i kudsiyyeye kelâm-ı ilâhî dinildi."¹²¹

Yine, "وما رميت إذ رميت ولكن الله رمي" âyetini¹²² açıklarken "Ve Kalallâhu'dan murâd ehâdis-i kudsiyyedir. Ya'ni çünkim Hazret-i Nebiyy-i Mükerrrem -Sallallahu aleyhi ve sellem- kendi vücûd-ı mecâzîlerini fânî eylediler ve rûh-ı şerifleri Hazret-i Hakk'a vâsıl oldu. Ol Hazretten her ne sâdır olduysa Hazret-i Hak'dan oldu. Cümleden ol küffâra remy-i türâb eylemekleri anın vücûdsızdır ki Hak Teâlâ "Şol zamanda ki türâbı sen atdın, anı sen atmadın. Velâkin Allah atdı" buyurdu. Hemçinin ânın dehân-ı şerifinin aralığından Allah kavli şıçradı ve zuhûra geldi ki ne kadar ehâdis-i kudsiyye var ise, cümlesi Allah kelâmıdır. Lâkin Hazreti Nebî Aleyhisselâm'ın dehân-ı şerifinden zuhûra gelmiştir. Fî'l- hakîka kelâm Hazreti Hakk'ındır. Lâkin zâhiren anı kâil olan Hazreti Nebî Aleyhisselâmdir..."¹²³ demektedir, hemen peşinden de "قال الله تعالى" lafzıyla *kudsî* bir hadis nakletmektedir. Ankaravî yukarıda zikredilen âyete pek çok yerde işâret etmektedir. Mesnevî beyitlerinden birini açıklarken, "Hak Teâlâ'nın Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem hakkında "ما رميت إذ رميت" buyurması mahcûblara bir fitne ve imtihandır. Ve illâ ol Hazret fi'l- hakîka suretâ bir hâne, ma'nâda nice yüz bin iklim anda mündericidir ve ana vâris-i kâmil olan ârif-i vâsıl dahî böyledir. Suretâ bir üç şey ma'nâda nice yüz bin harman anda gizlüdür."¹²⁴ demesi ve Hz. Peygamber ve onun vârisi olan âlim ve âriflerin üstünlüğüne dikkat çekmesi bu konuda verilebilecek örneklerdendir.

¹¹⁵ Ankaravî, *Minhâcî'l- Fukarâ*, s.355- 356.

¹¹⁶ Ankaravî, a.g.e, s. 52.

¹¹⁷ Âl-i İmran (3), 31.

¹¹⁸ Ankaravî, a.g.e, s. 322- 323.

¹¹⁹ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/311.

¹²⁰ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/29.

¹²¹ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/99.

¹²² Enfal(8),17.

¹²³ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/284.

¹²⁴ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/524.

Ankaravî'nin bir Mesnevî beytini açıklarken orada geçen *tevâtür* kelimesini, "Tevâtür elli ve altmış sâdık kimsenin biri biri ardınca bir hususda haber virmeleridir. Nitekim ba'zı haber olur ki, tevâtür ile sâbit olur, nas mertebesini bulur." şeklinde açıklaması, hadisçilerin yaptığı tevâtür tarifine uygundur. Ancak Ankaravî bu tarifi hemen sonunda, Mevlânâ'nın görüşüne katıldığını belli ederek şöyle demekten de kendini alamamaktadır: "Ammâ sahib-i basîret olan ve çeşm-i cânı aynü'l-ıyânı gören ârifin cânı tevâtüre kânî' değildir. Belki anın ikânı gönül gözünden irişür ve ol kemâl-i yakîni ve tahkiki basar-ı basiretle müşâhede kılmaktan bulur."¹²⁵

Ankaravî'nin *vahy* kelimesini, "Vahiy lügatde işâret-i hafiyeye ma'nâsına hem gelür. Bunda vahiyden murâd işâret-i hafiyeye olur. Ya'nî çünkim merd-i kâminden kelâm-ı Hakk'ı kabûl eylemedin ve müstağfir olmadın ve Allah Teâlâ'ya sıhhat ve selâmet vaktinde duâ ve tazarru'lar kılmadın. Bâri âgâh olub derd ve elemden işâret-i ilâhiyyeyi kabûl idici ol. Ve ol derdden ve elemden sana müstağfir olmağa ve Hak Teâlâyâ duâ ve tazarru' kılmağa işâret olur."¹²⁶ şeklinde açıklaması, kudsi hadis, tevâtür ve vahy kelimelerinin asıl manalarını kabul etmekle birlikte, kelimeleri görünen manaları dışında tasavvufi bir bakışla değerlendirdiğine ve başka manalar da yüklediğine işaret etmektedir.

C-Ankaravî'nin Keşf Anlayışı

Kur'ân'ın nasıl tefsir edilmesi gerektiği konusundaki görüşünü; "Hazret-i Kur'ân'ın zahrı var ve batnı var ve haddi ve matlâ'ı var. Hemân anın nazm-ı şerifinin delâlet eylediği ma'nâyla murâda vüsûl mümkün olmaz. Ve anın elfâz u kelimâtında olan ulûm u nükâtı bilmekle hem rümûz-ı ledünniyyenin bilinmesi lâzım gelmez. Belki ol rumûz-ı ledünniyye ve esrar-ı ilâhiyyenin bilinmesi Hak Teâlâ Hazretlerinin keşf u ilhâm eylemesine mevkûfdur."¹²⁷ şeklinde aktaran, ve "Ve Hazreti Kur'ân'ın ledünnî olan rumûzı, fî'l-mesel kimya kitaplarında olan rumûz-ı nukâte benzer." diyen Ankaravî,¹²⁸ Kişinin Allah kendisine o ilmi vermedikçe ve ilâhi remzleri bilen âriflerden öğrenmedikçe hatâ yapacağına işaret etmekte, Kur'ân'ı öğrenirken yapılması gerekenleri de şöyle anlatmaktadır: "Pes lâzım geldi ki, ya bir bilen üstâdı bulasın ve andan Hazret-i Kur'ân'dan rümûz-ı ledünniyyeyi ta'lîm kılâsın. Veyâhûd Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretlerine tazarru' ve niyâz idüb, ilâhî kendi kelâm-ı şerifinde olan rümûz ve işârâtı bana sen feth eyle ve maksûda beni sen vâsıl eyle deyû duâlar kılâsın"¹²⁹

Ankaravî Hz. Peygamber'in ilmiyle ve ahlâkıyla mevsûf olan âriflerin ve velilerin ilimlerini Allah'dan aldıklarını ve bu ilmin diğer ilimlerden üstün olduğunu, "Zira mazharı hakikat-ı Muhammedî olan kutb-ı zaman ve cân-ı cihan her neyi bilirlerse, ilhâm-ı ilâhî ve keşf-i Rabbânî ile bilirler, kuvvet-i fikriyye ile değıl."¹³⁰ sözleriyle ifade etmektedir.

Mevlânâ bir beytinde, düşman muhasarası altında kalan bir kale halkı için dışarıda akan tatlı leziz suların bir fayda sağlamayacağını, kale içinde bulunan suyu tuzlu bir kuyunun daha iyi olduğunu anlatmakta¹³¹ kişinin kendi özünde olan bilgiye ulaşması gerektiğine işaret etmektedir. Bunu yapmak Ankaravî'ye göre, kişinin nefsanî sıfat ve hayvânî hasletlerden sıyrılmasıyla mümkündür. Bunu başarabilen kişiye, "Hak Teâlâ her demde ilhâm kılur ve anın vücûdı Hak Teâlâ'nın rüşenliği ile pür olur."¹³²

"Ulemâ ve fudalâ Hak Teâlâ'nın alîm ve habîrliğinin mir'âtlarıdır"¹³³ diyen Ankaravî, "manevî keşfin Allah'ın hakîm ve alîm sıfatlarının tecellisinden hâsıl olan hakâyik-i mücerrede ve manay-ı gaybiyye olduğunu" belirtmekte ve bunun derecelerini de şöyle îzâh etmektedir: "Birincisi, zihnin tefekküre âid kuvvetinden doğan mükâşefedir. Bilgiyi kullanma ve kıyas, bu mükâşefede esas unsurlardır. İkincisi ise tefekküre âid manay-ı akliyenin akli melekenin kuvvetiyle münkeşif olmasıdır. Aklın bu mertebesine nûr-ı kudis denir ve hads bunun bir parça ışığıdır. Üçüncüsü, kalbe mana âlemine âid gaybî bilgilerin doğmasından meydana gelen mükâşefedir."¹³⁴ Bu ifâdeler de gösteriyor ki, Ankaravî keşfi bir bilgi yolu olarak kabul etmekte ve bu bilginin kıyas tefekkür vb. akli melekeler yanında doğrudan Cenâb-ı Hak'tan gelebileceğini de savunmaktadır.

Ankaravî, kalpteki his ve fikirleri bilme, kabir hallerini haber verme, kaybolmuş kişiler ve eşya hakkında konuşma gibi hususlara ilişkin keşfe ise, kâmil velilerin iltifat etmediğini, bu tür şeyleri riyâzet ehli rahiplerin de bildiğini söylemektedir.¹³⁵

¹²⁵ Ankaravî, *Şerhu'l- Mesnevî*, VI/512.

¹²⁶ Ankaravî, a.g.e, VI/534.

¹²⁷ Ankaravî, a.g.e, VI, 291- 292.

¹²⁸ Ankaravî, a.g.e, VI/292.

¹²⁹ Ankaravî, a.g.e, VI/a.g.y.

¹³⁰ Ankaravî, a.g.e, VI, s. 21.

¹³¹ Ankaravî, a.g.e, VI/438.

¹³² Ankaravî, a.g.e, VI/539.

¹³³ Ankaravî, a.g.e, VI/385.

¹³⁴ Ankaravî, *Minhâcü'l- Fukarâ*, s.338.

¹³⁵ DİA, C.25, s.316, *Keşf maâdesi* (Minhacu'l-Fukara, s. 253)

Ankaravî keşfi Peygamberlere verilen mucizeye benzetmekte ve keşfin Hz. Peygamber'in vârisi olan kâmil velînin doğruluğuna delil olduğunu söylemekle birlikte, bizim görebildiğimiz kadarıyla hiçbir yerde "Hadis naklederken keşf yolu da geçerli bir metottur" dememektedir. Ancak keşfen sahih olduğu ifade edilen mevzu hadisleri cezm sıygasıyla rahatlıkla nakletmesi, onun bu konuda diğer mutasavvıflar gibi bir yaklaşıma sahip olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

D-Ankaravî'nin Kaynakları Ve Hadis Kullanımı

Ankaravî doktora tezimizde üzerinde çalıştığımız Mesnevî'nin 6. Cildinde, her hadisin sonunda değilse de, zaman zaman hadislerin sonunda kaynak göstermiş ve bu kaynak gösterme eserin sonlarına doğru daha da sıklaşmıştır.

Ankaravî 14, 21, 24, 29, 57, 80, 108, 146, 147, 186, 204, 213, 216, 221, 245, 248, 254 ve 273. hadislerde râvî ismi zikretmiştir. 108. hadis için verdiği isim dışında diğer isimlerin doğruluğunu tesbit etmiş bulunmaktayız. 7, 18, 25, 31, 32, 33, 37, 41, 51, 59, 63, 94, 109, 118, 137, 138, 139, 151, 152, 159, 160, 164, 167, 180, 191, 195, 202, 203, 205, 211, 215, 222, 242, 243, 252, 257, 260, 262, 270, 273, 275, 276 ve 278. hadislerde hem râvî hem de kaynak adı, 120, 177, 229, 259 ve 281. hadislerde ise sâdece kaynak ismi zikretmiştir. Tesbit edemediğimiz bir kaç kaynak dışında¹³⁶ müellifimizin verdiği bilgilerin doğru olduğunu görüyoruz. Müellif 18 hadiste râvî ismine işaret etmiş, 43 hadiste hem râvî ismini hem hadisin kaynağını vermiş, 5 hadiste ise sadece kitap ismini zikretmiştir. Hadislerin tamamı 281, Ankaravî'nin râvî, kaynak veya her ikisine birden işaret ettiği hadis sayısı ise 66'dır. Müellif hadislerin yaklaşık yüzde 24'ünde kaynak belirtmiştir ki, bu azımsanmayacak bir rakamdır.¹³⁷

Ankaravî'nin verdiği bilgilerden yola çıkarak onun temel kaynaklarının, Buhârî ve Müslim'in Sahihleri,¹³⁸ Tirmizî Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'leri,¹³⁹ Ahmed İbn Hanbel'in ve Ebû Ya'lâ'nın Müsned'leri,¹⁴⁰ Taberânî'nin Mu'cem'leri¹⁴¹ olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Buhârî'nin Târih'i,¹⁴² Hâkim'in Müstedrek'i ve Künâ'sı¹⁴³ Beyhakî'nin Sünen'i ve Şuabu'l- İmân'ı,¹⁴⁴ Bezzâr'ın Müsned'i,¹⁴⁵ Kuzâî'nin Müsnedü's- Şihâb'ı,¹⁴⁶ Deylemî'nin Firdevs'i,¹⁴⁷ Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sı,¹⁴⁸ Ebu'l- Kâsım'ın Emâlî'si,¹⁴⁹ Hatîb'in Târihu Bağdâd'ı¹⁵⁰ da onun atıfta bulunduğu eserler arasındadır. Nâdirende de olsa bazı hadisleri naklederken İbn Ebî'd- Dünyâ'nın (ö.281/894) ve İbn Asâkir'in (ö.571/1176) rivâyet ettiğine işaret etmiştir.¹⁵¹ Ayrıca O, hadis metinlerinin kısa, eserin alfabetik oluşu, kaynaklarının rumuzlarla kısaca zikredilmesi vb sebeplerle Osmanlı âlimlerinin büyük önem verdiği hadis kitaplarından Süyûtî'nin (ö.911/1505) Câmiu's- Sağır'ını,¹⁵² Osmanlı Medreselerinde okutulan temel hadis kitaplarından Meşârik¹⁵³ ve Mesâbihu's- Sünne'yi¹⁵⁴ de iyi bilmektedir. Hayâtü'l- Hayevân¹⁵⁵ ve Kadı Bedrüddin'in Kitâbu Luğati'l- Mercân fi Es'ileti'l- Cân¹⁵⁶ kitapları da onun kaynak gösterdiği eserlerdendir.

İsmail Rüsûhî Ankaravî'nin hadis konusunda müstakil olarak kaleme aldığı tek eser olan Şerh-i Hadis-i Erbain ekseninde bazı değerlendirmeler yapacak olursak; Ankaravî, Abdülkadir Karahan'ın "muayyen bir tarîk ve sülûkun müdâfaası mevzûunda, Türkçe Kırk Hadis tercümelerinin en tipik örneği"¹⁵⁷ olarak gösterdiği eserini yazma sebebini "tarikimizi kuvvetlendiren sülûkumuzu takviyyet kılan sahîhü'l-

¹³⁶ Hayâtü'l- Hayevân'ın kaynak olarak gösterildiği 229. hadis, eserde tesbit edilememiş ve 120. hadisin kaynağı olarak gösterilen Kadı Bedrüddin'in Kitâbu Luğati'l- Mercân fi Es'ileti'l- Cân isimli eserine ulaşılammıştır.

¹³⁷ Numaralarını verdiğimiz hadislerin sayfaları ve eserde geçen 281 hadisin tahriri hakkında geniş bilgi için bkz. Ayşe Gültekin, a.g.e, s.126-472.

¹³⁸ Buhârî'nin Sahih'i için bkz. 18, 94, 118, 203, 222, 260. hadisler, Müslim'in Sahih'i için bkz. 18, 94, 203. Hadisler.

¹³⁹ Tirmizî'nin Sünen'i için bkz. 63, 94, 118, 180, 215, 275. hadisler; Ebû Dâvûd'un Sünen'i için bkz. 118, 152. hadisler; Nesâî'nin Sünen'i için bkz. 277, 278. hadisler; İbn Mâce'nin Sünen'i için bkz. 94, 275. hadisler.

¹⁴⁰ Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'i için bkz. 18, 37, 41, 94, 137, 180, 205, 242, 262, 275 ve 276. hadisler; Ebû Ya'lâ'nın Müsned'i için bkz. 243. hadis.

¹⁴¹ Taberânî'nin eserleri için bkz. 51, 59, 109, 151 ve 191. hadisler.

¹⁴² Bkz. 25. hadis.

¹⁴³ Hâkim'in Müstedrek'i için bkz. 276. hadis; Künâ'sı için bkz. 33. hadis.

¹⁴⁴ Beyhakî'nin Sünen'i için bkz. 137 ve 138. hadis; Şuabu'l- İmân'ı için bkz. 32. hadis.

¹⁴⁵ Bkz. 164 ve 191. hadis.

¹⁴⁶ Bkz. 31 ve 167. hadis.

¹⁴⁷ Bkz. 195 ve 270. hadis.

¹⁴⁸ Bkz. 252. hadis.

¹⁴⁹ Bkz. 159. hadis.

¹⁵⁰ Bkz. 160. hadis.

¹⁵¹ İbn Asâkir için bkz. 7 ve 202. hadis, İbn Ebî'd- Dünyâ için bkz. 278. hadis.

¹⁵² DİA, C.7, s. 113. Câmiu's- Sağır'ın kaynak gösterildiği hadisler için bkz. 18, 139 ve 211. hadisler.

¹⁵³ Bkz. 18. hadis.

¹⁵⁴ Bkz. 177, 257, 259, 281. hadisler.

¹⁵⁵ Bkz.229. hadis.

¹⁵⁶ Bkz. 120. hadis.

¹⁵⁷ Karahan, Abdülkadir (1991). *İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, s.234, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

isnâd kırk hadis-i şerifi ihtiyâr edüp Türkî ibâre üzere anları şerh ve tefsir kılmak¹⁵⁸ şeklinde açıklamaktadır.

Kitapta hadislere işâret etmek için, birinci hadis, ikinci hadis şeklinde başlıklar kullanılmakta, hadis metni verilmeden veya hadis metni Arapça olarak verildikten sonra râvî ve kaynak ismi belirtilmekte, arasıra hadiste geçen bazı kelimelerin izahı yapılmakta ve Türkçe tercüme yapılmaktadır. Tercümeden sonra Ankaravî hadisle ilgili geniş açıklamalara yer vermekte, bu konuda zikredilen âyet ve hadislerle, mutasavvıf sözleriyle, Gazalî'den ve tabîi ki Mevlânâ'dan nakillerle anlatımını zenginleştirmektedir.

Eserin yazılış gâyesi, Mevlevîlere ve onların bağlı olduğu tarîkate yapılan hücumların önüne geçmek olduğundan, hadisler de bu maksada uygun olarak seçilmiştir. Birinci hadis, Arapçanın faziletinden bahsetmektedir. Müellif, "Şirâzi Elkâb'da Hz. Ali'den rivâyet etmiştir" diyerek bu konuda başka bir hadis daha vermekte, "Bu hadîsi Hâkim ve Beyhakî Câbir'den rivâyet etmişlerdir. Câmiu's- Sağîr'de de böyle geçmektedir" bilgisini aktarmaktadır. Onun bu hadisleri şerh ederken Farsçanın önemine dikkat çekmesi ise, Mesnevî'nin dilinin Farsça olmasındandır. Kendisi de bu husûsu, "Bâ husus ki, Hz. Mesnevî'nin dahî bu lisân üzere nazm olunması, bu lisâna bir âhar şeref vermişdir ve pâye-i şî'ri mertebe-i a'lâya ırgörmüşdür"¹⁵⁹ diyerek dile getirmektedir. Ankaravî'ye göre Arapça ve Farsça lugatlerin en faziletlisidirler. Bu konudaki delillerden birisi de imamımıza (Ebû Hanîfe'ye) göre bu lugatle (Farsça) namaz kılmanın câiz olmasıdır.¹⁶⁰

İkinci hadis, إن من الشعر لحكمة¹⁶¹ hadîsidir. Müellif hadîsi Müslim, Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Übeyy İbn Ka'b'dan rivâyet ettiğini belirtmektedir. İkinci hadîsin şiir konusunda seçilmesi ve şiiri yeren ve teşvik eden hadislerin karşılaştırmasının yapıp neticede sözün Mesnevî'ye getirilmesi de dikkat çekicidir.

Üçüncü hadis من رغب عن سنتي فليس مني¹⁶² hadîsidir. Müellif, hadîsi İmam Müslim Hazretlerinin Enes Hazretlerinden rivâyet ettiğini belirtmekte, sünnet hakkında bilgiler vermekte ve neticede yine sözü kendi tarîkatine getirerek tarîkatının sünnete uygun bir tarikat olduğunu söylemekte ve yöneltilen eleştirilere karşı tarikatını müdafaa etmektedir.¹⁶³

Câbir (R.A)'den Müslim'in rivâyet ettiği dördüncü hadiste bidat konusuna girmekte, bidati ikiye ayırmakta, Hz. Ömer'in teravîh namazı için "Ne güzel bidat" dediğine işâret ederek¹⁶⁴ ashab zamanındaki yeniliklerin bidat değil sünnet olduğunu söylemektedir.¹⁶⁵

Beşinci ve altıncı hadisler ise müellife göre semâ ve raksın cevâzına işâret eden hadislerdir. Hz. Peygamber'i görünce def çalan câriyenin, daha önce okuduğu şiiri değiştirip "Aramızda geleceği gören bir Peygamber vardır" demesi üzerine, Rasulullah (S.A.V)'in "Bunu söylemeyiniz. Daha önce söylediğinizi söyleyiniz"¹⁶⁶ buyurmasını Ankaravî şöyle yorumlamaktadır: "Bu hadisle def çalmağa ve şer 'an mezmûm olmayan eş'arla teğannî kılmaga delâlet vardır ve gınâ ile darb-ı defin cevâzına bu hadîs-i şerîf dahî delâlet kılır."¹⁶⁷ İmamların bu konudaki farklı görüşlerine dikkat çeken müellif, Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilen Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile beraber Habeşli kölelerin oyunlarını seyretmesi¹⁶⁸ hadîsini de luûb ve raksın mübah olmasına delil getirmekte, "Meşârik Şârihleri oyun ve raksı bayram günlerine tahsis etmişlerdir." şeklindeki itiraza ise, "Bu hadiste kayıt varsa da birinci hadiste böyle bir kayıt söz konusu değildir." diyerek cevap vermektedir.¹⁶⁹

Müslim ve Buhârî'nin rivâyet ettiği إيكم والظن... hadîsini evliyâyâ hüsnü zan beslenmesi gerektiği,¹⁷⁰ İmam Ahmed, Taberânî ve Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği من تشبه بقوم فهو منهم... hadîsini¹⁷¹ evliyâyâ benzemeye çalışanların, raks ve semada onları taklit etmeye çalışanların onlarla aynı sevabı alacağı şeklinde yorumlayan¹⁷² Ankaravî'nin hadislere kendi tasavvufî görüşüne göre yorumlar getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

¹⁵⁸ Ankaravî, *Şerh-i Ehâdis-i Erbaîn*, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No: 184, vr.1b vd.

¹⁵⁹ Ankaravî, *Şerh-i Ehâdis-i Erbaîn*, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No:184, vr.3b.

¹⁶⁰ Ankaravî, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Reisülküttab, vr.41b-42a.

¹⁶¹ Buhârî, Edeb, 90; Tirmizî, Edeb, 69; İbn Mâce, Edeb, 41; Dârimî, İsti'zân, 68; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, I/269, 273, 303, 309, 313, 327, 332, III/456, V/125.

¹⁶² Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Dârimî, Nikâh, 3; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II/158, III/241,259, 285, V/409.

¹⁶³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ankaravî'nin Değerlendirmelerine Göre Hz. Peygamber ve Sünnet bölümü.

¹⁶⁴ Buhârî, Salâtü't- Teravîh,1; Beyhaki, Sünen, II/205, 585. bab (4786)

¹⁶⁵ Ankaravî, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Reisülküttab, vr.47b-48a.

¹⁶⁶ Buhari, Menakıbu'l- Ensar, 66; Meğazi,9.

¹⁶⁷ Ankaravî, a.g.e, vr. 48ab.

¹⁶⁸ Buhari, Nikah, 82, 113; Menakıb,13; Ebvabü'l- Mesacid,36; Müslim, İydeyn,5; Ahmed İbn hanbel, *Müsned*, VI/24, hadis no:26630 (26101)

¹⁶⁹ Ankaravî, a.g.e, vr. 50ab.

¹⁷⁰ Ankaravî, a.g.e, vr.51a (7.hadis) Hadis için bkz. Müslim, Birr, 28; Buhârî, Vesâyâ, 8, Nikâh, 45, Ferâiz, 2, Edeb, 57, 58; Tirmizî, Birr, 56...

¹⁷¹ Ebû Dâvûd, Libâs, 4; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II/50.

¹⁷² Ankaravî, a.g.e, vr.52a (8. hadis)

O her ne kadar eserinin yazılış gayesini "...sahîhü'l- isnâd kırk hadis-i şerîfi ihtiyâr edüp Türkî ibâre üzere anları şerh ve tefsîr kılmak"¹⁷³ olarak açıklasa da, seçtiği her hadis sahih hadis kaynaklarında yer almamaktadır. "Allah kimin hayrını murad ederse onu dinde fakih kılar"¹⁷⁴ "Allah ilmi âlimleri ortadan kaldırarak alır..."¹⁷⁵ "Kim benim velîme düşmanlık ederse ona harp îlan ederim..."¹⁷⁶ "İhsan Allah'ı görüyormuşçasına ibâdet etmendir. Sen onu görmesen de o seni görür"¹⁷⁷ vb. hadisler Kütübü Sitte'de yer alan sahih hadislerdir. Müellifin, Ebu'd- Dünâ'nın Enes'ten rivâyet ettiğini belirttiği, ölümü çokça hatırlamakla ilgili rivâyet,¹⁷⁸Deylemî'nin Enes'ten rivâyet ettiğini belirttiği, Câmîu's- Sağîr'de de geçtiğine işâret ettiği, " Fakirlik insanlar yanında kusur, kıyamet günü Rabbinin katında süstür"¹⁷⁹ vb hadisler zayıf rivâyetlerdir. Yine, Deylemî'nin Firdevs'te İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğini belirttiği, "Dünya âhîret ehline, âhîret dünüâ ehline haramdır. Her ikisi de Allah ehline haramdır" hadisi,¹⁸⁰ Ebû Nuaym'ın Hilye'de İbn Ömer'den rivâyet ettiğini belirttiği abdâl hadisi,¹⁸¹ Ankaravî'nin İbn Mes'ûd'dan naklettiği "Kalbi Âdem, Mûsâ, İbrâhîm, Cebrâîl, Mikâîl, İsrâfîl gibi olanlar"¹⁸² hadîsi mutasavvıfların râğbet ettiği hadislerdendir ve zayıf olarak nitelendirilmektedirler. Bu tür rivâyetlerin eserde sık sık kullanılması da akla şu soruyu getirmektedir: Ankaravî'ye göre bir hadîsin sahih sayılmasının ölçüsü nedir? Manasının doğru olması mı, daha önceki mutasavvıfların eserlerinde geçiyor olması mı, yoksa gerçekten isnad ve metin yönünden hadîsin belli kriterlere sahip olması mı? Hadis seçimlerine bakıp Ankaravî'nin bir hadîsçi titizliğiyle davranmadığını, mezhebini müdafaa etmek için seçtiği hadîsleri değerlendirmede mütesâhil davranan bir âlim olduğunu ve hadîsleri mutasavvıfların bakış açısıyla değerlendirdiğini söylemek yanlış bir tesbit olmayacaktır.

Ankaravî'nin eserine aldığı hadîsleri çoğunlukla Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinden ve Kütübü Erbaa'dan seçmesi, hadîsleri değerlendirirken yaptığı değerlendirmelerin doğruluğu onun hadîsçilik yönünün kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ancak O, Mesnevî Şerhi'nde olduğu gibi, Ebû Nuaym'ın Hilye'sinden, Deylemî'nin Firdevs'inden, Beyhakî'nin Şuabu'l- İmân'ından, Hatîb ve İbn Asâkir'in Târihlerinden de zaman zaman hadîsler nakletmiştir. Bu hadîsler ise çoğu zaman zayıf olarak değerlendirilen hadîslerdir. Bu müellifimizin hadîs kaynakları yelpâzesinin genişliğine işâret ettiği gibi, yukarıda da belirttiğimiz gibi hadîsleri sahih olarak değerlendirmede titiz davranmadığına, mütesâhil olduğuna da işâret etmektedir. Ancak burada şu husûsu da gözden kaçırmamak gerekmektedir: Ankaravî'nin aslında zayıf olup sahih diye nitelendirdiği bu hadîsler hüküm koyan hadîsler değildir. Bu hadîsler çoğunlukla, kalbin kötü huylardan tasfiyesine ve nefsin tezkiyesine dâir hadîslerdir.

Doktora tezimizde tahrîcini yaptığımız Mesnevî Şerhi 6. Cilt hadîslerinin yarısının sahih, dörtte birinin zayıf, dörtte birinin mevzu olarak nitelendirilen hadîsler olması da, müellifin kullanacağı hadîsleri seçerken çok da titiz davranmadığını göstermektedir.¹⁸³ Özellikle mevzu olarak değerlendirilen hadîslerin, daha önceki mutasavvıfların kitaplarında geçen ve mutasavvıfların çok râğbet ettiği rivâyetler olması ise, onun hadîsçiliğinin tasavvufî kimliğine bağlı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Ankaravî yine, hadîs olmadığı halde, tekraralana tekraralana âdetâ bir vecîze haline gelen rivâyetleri hadîs olarak kullanırken çok rahat davranmıştır. "Ölmeden önce ölünüz" gibi sık tekrarladığı rivâyetlerin manasını destekleyen pek çok hadîs de mevcuttur. Ama onun bu hadîsleri değil de, vecîzeleşmiş sözleri kullanması, mutasavvıfların genel kabulüne göre hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

¹⁷³ Ankaravî, *Şerh-i Ehâdis-i Erbaîn*, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No: 184, vr.1b vd.

¹⁷⁴ Ankaravî, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, Reistülkütâb Kitaplığı, No: 1182, vr.59b. (17. Hadis) Müellif hadîsin Ebû Hureyre'den müttefekun aleyh olarak geldiğini belirtiyor. Hadis için bkz. Buhârî, İlim, 10, Humus, 7, İ'tisam, 10; Müslim, İmâre, 175, Zekât, 98, 100; Tirmizî, İlim, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

¹⁷⁵ Ankaravî, a.g.e, vr.61a. (19. hadis) Müellif hadîsi Müslim ve Buhârî'nin Abdullah İbn Amr İbni'l- Âs'tan, Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce'nin İbn Ömer'den rivâyet ettiğini belirtiyor. (Buhari, İlim,34; Müslim, İlim,5; Tirmizî, İlim,5; İbn Mâce, İctinabû'r- Re'y ve'l- Kıyas, 52; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/162, hadîs no:6511(Bizim tesbit edebildiğimiz tüm rivâyetler Abdullah İbn. Amr İbni'l- As kanalıyla gelmektedir.)

¹⁷⁶ Ankaravî, a.g.e, vr.69ab.(26. hadis) Ankaravî hadîsi Buhârî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini belirtiyor. Buhari, Rikak, 39.(Hadîsin ravisi Ebu Hureyre'dir.)

¹⁷⁷ Ankaravî, a.g.e, vr.81a (36. hadis) Ankaravî hadîsi Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Hz. Ömer'den rivâyet ettiğini belirtiyor. Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I/51(367); Ebu Davud, Sünnet, 17; Tirmizî, İman,4; İbn Mâce, İman,63(Naklettiğimiz rivâyetlerin hepsinin ravisi İbn Ömer'dir. Hadis İbn Ömer dışında başka raviler tarafından da rivâyet edilmiştir.)

¹⁷⁸ Ankaravî, a.g.e, vr. 71a. (27. hadis) Aclunî, *Keşfü'l- Hafâ*, I/166(hadîs no:500. (Aclunî, İbn Ebi'd- Dünâ'nın Enes'in lafzıyla zikrettiği rivâyetin cidden zayıf olduğunu belirtmektedir.)

¹⁷⁹ Ankaravî, a.g.e, vr.65a (22. hadis) Süyûtî, *Câmîu's- Sağîr*, II/133 (5988); Aclunî, *Keşfü'l- Hafâ*, II/87(1832) (Ankaravî'nin verdiği bilgi doğru olmakla beraber hadîs zayıftır.)

¹⁸⁰ Ankaravî, a.g.e, vr.74a (30. hadis) Süyûtî, *Cem'ul- Cevâmi'*, I/12561(12667); Aclunî, *Keşfü'l- Hafâ*, I/410 (Ankaravî'nin verdiği bilgi doğru olmakla beraber hadîs zayıftır.)

¹⁸¹ Ankaravî, a.g.e, vr. 66b (24. hadis) Ebu Nuaym, *Hilyetü'l- Evliyâ*, I/8 (2) (İbn Ömer'den)

¹⁸² Ankaravî, a.g.e, vr. 67a (25. hadis) Ebu Nuaym, *Hilyetü'l- Evliyâ*, I/9 (2); Şevkânî, *el- Fevâidü'l- Mecmûa*, Kitâbü'l- Edeb, I/246(78) (Şevkânî hadîsin isnadında meçhul kimseler olduğunu belirtmektedir.); Aclunî, *Keşfü'l- Hafâ*, I/26(35) (Abdullah İbn Mes'ûd'dan)

¹⁸³ Geniş bilgi için bkz. Gültekin, Ayşe(2006). Basılmamış Doktora Çalışması, s.475-477.

Sonuç

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî asırlardır insanları etkileyen mutasavvıflardan birisidir. Onun fikirlerinin yayılmasında etkili olan şahıslar arasında da İsmâil Ankaravî ön sıralarda yer almaktadır. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda yaşayan, Osmanlı Devletinin ihtişamlı günlerine ve bu ihtişamın yanında duraklama ve karışıklıklara da şahitlik eden Ankaravî, Osmanlı'nın yetiştirdiği çok yönlü âlimlerden birisidir. Arapça ve Farsça'yı şiirler yazacak, bu dillerde eserler verecek kadar iyi bilen Ankaravî'nin hayatı konusunda maalesef kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir.

O'nun en çok üzerinde çalıştığı saha, Mevlânâ'nın Mesnevî'sidir. Yolunun kitabı olan Mesnevî'yi daha iyi anlamak ve anlatmak çabası, onu ömrünün sonuna kadar meşgul etmiş ve onun bu sahada pek çok eser vermesine sebep olmuştur. Ankaravî İstanbul'a gelmeden Konya'da kaleme aldığı Câmîu'l- Âyât'ta, Mesnevî'de geçen âyet ve hadisleri, anlaşılması güç bir takım kelimeleri ve Arapça beyitleri incelemiştir. Simâtü'l- Mûkinîn, Mesnevî'nin Dîbâce'sine yazdığı şerhtir. Fâtihu'l- Ebyât'ta Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini şerh eder. Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî'de, eserin adından da anlaşılacağı üzere, anlaşılması zor olan beyitleri ve hikâyeleri inceler. Bunların hepsi âdetâ Mevlânâ'nın Mesnevî'sini şerhetme yolunda Ankaravî'ye birer basamak olmuşlardır. Ömrünün sonlarına doğru olgunluk devrinde kaleme alıp Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif adını verdiği Mesnevî Şerhi ise Mesnevî Şerhlerine farklı bir boyut kazandırmış, o zamana kadar anlaşılması güç kelimeleri izahtan öte gidemeyen şerhler, Ankaravî'nin eseriyle âyet, hadis sahâbe sözü, atasözleri, deyimler, halk inanışlarıyla zenginleşmiş ve bu şerh Farsçayla yazılan Mesnevî'yi halkın anlamasını ve Mevlânâ'nın fikirlerini benimsemesini sağlamıştır.

Ankaravî'nin yaşadığı devir her ne kadar devletin duraklama dönemine tesâdüf ediyorsa da, bu duraklama ilmî hayatta henüz çok fazla hissedilmeye başlanmamış, XVI ve XVII. Yüzyıllarda kaleme alınan ve günümüze kadar ulaşan eserlerde ilmî canlılık her zaman hissedilmiştir. Bu dönemde yaşanan siyâsî karışıklıkların, Ankaravî'nin eserine yansımadığını, onun rahat ve huzurlu bir ortamda Mesnevî'yi şerhedip dervişleriyle meşgul olduğunu ve onları yetiştirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu döneme damgasını vuran Kadızâde- Sivâsî çekişmesi ise verilen eserlerin niceliğini ve niteliğini artırmıştır.

Ankaravî tabiidir ki, bu hadiseler vuku bulurken tasavvuf cephesinde yer alıyordu. Sema'ın ve Mevlêvî âdetlerinin meşruluğunu ortaya koymak için kaleme aldığı Hücetü's- Semâ, er-Risâletü't-Tenzîhiyye fî Şe'ni'l-Mevleviyye ve tarikatının müdafaasını yapmak için derlediği Kırk Hadis Şerhi onun semâ'ın, Mevlêvî âdetlerinin ve tasavvuf hareketinin müdâfîlerinden olduğunu ortaya koymaktadır. Mesnevî Şerhinin 6. Cildi ve Kırk Hadis Şerhi'ni temel alarak yaptığımız bu çalışma sonucunda şunları söyleyebiliriz:

Naklettiği kaynaklardan anlıyoruz ki, Ankaravî Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerini, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerini, Ahmed İbn Hanbel ve Ebû Ya'lâ'nın Müsned'lerini, Taberânî'nin Mu'cemlerini, Hâkim'in Müstedrek'ini, Deylemî'nin Firdevs'ini, Kuzâî'nin Müsnedü's-Şihâb'ını... kısacası hadisin ana kaynaklarını iyi bilmektedir. Müellifin Osmanlı Medreselerinin ders kitabı olan Meşâriku'l- Envâr'dan, Mesâbihü's- Sünne'den, alfabetik olduğu için Osmanlı âlimlerince tercih edilen el-Câmîu's-Sağır vb kitaplardan da faydalandığını görmekteyiz. Bu, devrin ilim adamlarının diğer ilimlerin yanında hadis ilmini de iyi bilmelerinin bir sonucudur.

İsmail Rûsuhi Ankaravî, Hadis Usûlü hakkında da yeterli bilgiye sahiptir. Bu ilimde kullanılan terimleri doğru olarak tarif etmekte, hadislerin râvîlerini ve kaynaklarını belirtirken pek hatâ yapmamaktadır. Ancak hadisleri şerh ederken veya terimleri açıklarken tasavvufî yorumlara sıkça yer vermekte ve tasavvufî görüşünü desteklemek ve mezhebini müdafaa edebilmek için zayıf hadisleri bile sahih olarak değerlendirebilmektedir. Hattâ kendisinden önceki mutasavvıfların kitaplarında hadis olarak geçen ancak aslı olmayan bazı rivâyetleri de hiç kuşku duymadan rahatlıkla hadis olarak nakletmektedir. Bu durum açıkça ifâde etmese de, onun mutasavvıfların keşfen hadis rivâyeti vb. konulardaki görüşlerini kabul ettiği sonucunu ortaya koymaktadır. Mesnevî Şerhi'nde kullanılan hadislerin yarısının sahih, dörtte birinin zayıf, dörtte birinin ise genellikle mutasavvıf sözlerinin hadis formatına sokulduğu mevzu rivâyetler olması müellifimizin mutasavvıf kimliğine sahip olmasının bir sonucudur.

KAYNAKÇA

- ACLÜNİ, İsmâil İbn Muhammed (1405). *Keşfü'l- Hafâ*, II Cilt, Beyrut: Müessesetü'r- Risâle. (IV. Basım)
ACLÜNİ, (Tsz)*Keşfü'l- Hafâ*, II Cilt, Kâhire: Mektebetü Dâri't- Türâs.
AHMED İBN. HANBEL Ebû Abdillâh eş- Şeybânî (Ö.241/855). *el- Müsned*, VI Cilt, Mısır: Müessesetü Kurtuba.
AHMED İBN. HANBEL Ebû Abdillâh eş- Şeybânî (1998/1419). *el- Müsned*, VI Cilt, Beyrut: Alemü'l- Kütüb.
AKDOĞAN, Bayram (1996). "Hücetü's- Semâ' Adlı Mûsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmâil b. Ahmed'in Mûsikî Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sa:35.
ANKARAVİ, İsmâil Rûsûhî Dede (1289). *Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif*, (Şerh-i Mesnevî), İstanbul: Matbaa-i Âmire.
ANKARAVİ, İsmâil Rûsûhî Dede (1286). *Minhâcu'l- Fukarâ*, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası.
ANKARAVİ, İsmâil Rûsûhî Dede (1996). *Minhâcu'l- Fukarâ*, (Hazırlayan: Sâdettin Ekici), İstanbul: İnsan Yayınları.

- ANKARAVÎ, İsmâil Rûsûhî Dede, *Şerh-i Hadîs-i Erbâin*, Süleymâniye Kütüphanesi, Reisülküttâb Kitaplığı, No: 1182/5.
- ATEŞ, Süleyman (1974). *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- BAĞDATLI İSMÂİL PAŞA (1951). *Hediyyetü'l- Arifîn Esmâü'l- Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BANARLI, Nihad Sâmî (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed İbnü'l- Hüseyin (1994/1414). *Sünenü'l- Beyhakiyyi'l- Kübrâ*, X Cilt, Mekketü'l- Mükerrreme: Mektebetü Dâri'l- Bâz.
- BROCKELMANN, Carl (1937- 1943). *GAL Supplementband* (II. Cilt. 662. sayfa), I-V, Leiden.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbn. İsmâil (1987/1407). *el- Câmiu's- Sahîh*, VI Cilt, Beyrut: Dâru İbn Kesîr. (III. Basım)
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbn. İsmâil (H.1419). *el- Câmiu's- Sahîh*, Riyad: Dâru's- Selâm.
- DÂRİMÎ, Abdullâh İbn Abdirrahmân Ebû Muhammed (1407). *es-Sünen*, II Cilt, Beyrut: Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî. (İlk Basım)
- DEVELİOĞLU, Abdullah (1973). *Büyük İnsanlar Üçbin Türk ve İslam Müellifi*, İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- EBÛ DÂVÛD Süleymân İbnü'l- Eş'as es- Sicistânî (202- 275/888). *es-Sünen*, IV Cilt, Beyrut: Dâru'l- Fikr.
- EBÛ NUAYM Ahmed İbn Abdillâh el- el- Isbehânî (1405). *Hilyetü'l- Evliyâ*, X Cilt, Beyrut: Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî. (IV. Basım)
- ESRÂR DEDE, *Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye*, İstanbul Üniversite Ktp, no: 89.
- EVLYA ÇELEBİ (1971). *Seyahatname*, X Cilt, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayinevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî (1953). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÜLTEKİN, Ayşe (2006). *İsmail Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi Mecmuatü'l- Letâif ve Matmuratü'l- Meârif'te Hadis (6. Cilt Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜLTEKİN, Ayşe (1996). *İsmail Hakkı Bursevî'nin Kırk Hadis Şerhi Üzerine Tahric ve Tenkit Çalışması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.130-131, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el- Kazvîni (Tsz). *es-Sünen*, II Cilt, Beyrut: Dâru'l- Fikr. (Thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî)
- GÖVSA, İbrâhim Alâaddin (1933). *Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri*, İstanbul: Yedigün Neşriyatı.
- İZBUDAK, Veled (1960). *Mesnevî*, İstanbul: M.E.B. Yayınları. (Abdülbâkî Gölpınarlı'nın önsözü ile birlikte)
- KARAHAN, Abdulkadir (1991). *İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KÂTİP ÇELEBİ, Mustafâ İbn. Abdillâh el- Konstantîni er- Rûmî el- Hanefî (1992/1413). *Keşfü'z- Zünnün*, II Cilt, Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ (1957). *Mu'cemu'l- Müellifin*, Beyrut: Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî.
- KERÂMETLİ, Can (1977). *Galata Mevlevîhânesi Dîvân Edebiyatı Müzesi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- KUŞPINAR, Bilal (1996). *İsmâil Ankaravî on the Illuminative Philosophy*, Kuala Lumpur: ISTAC.
- MEHMED SÜREYYÂ (1308). *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- MEHMED TÂHİR (1333). *Osmanlı Müellifleri*, C.I, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- MÜSLİM, Ebu'l- Hüseyin İbnü'l- Haccâc el- Kuşeyrî en- Nisâbüri (206- 261/875). *el- Câmiu's-Sahîh*, V Cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî. (Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî)
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed İbn. Şuayb (1991/1411). *es-Sünen*, VI Cilt, Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye. (İlk Basım)
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed İbn. Şuayb (1986/1406). *el- Müctebâ*, Halep: Mektebetü'l- Matbûati'l- İslâmî. (II. Basım)
- NEVİZÂDE ATÂÎ , Atâullah b. Yahyâ (1268). *Hadâiku'l- Hakâik fî Tekmîleti's- Şekâik*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- SÂHÎH AHMED DEDE (2003). *Mecmuatü't Tevârihi'l- Mevleviyye (Mevlevîlerin Târîhi)*, Hazırlayan: Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yayınları.
- SÂKİB DEDE (H.1283/M. 1866). *Sefîne-i Nefse-i Mevleviyyân*, Mısır: Matbaa-i Vehbiyye.
- SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman İbn Ebî Bekr (Ö. 911/1505). *el- Câmiu's- Sağîr*, I Cilt, Cidde: Dâru Tâiri'l- İlm.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1306). *Kâmûsu'l- A'lâm*, C.I, s.439, İstanbul: Mihran Matbaası.
- ŞEVKÂNÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlanî, es-Sananî, el-Yemenî (ö. 1250/1834). *el- Fevâidü'l- Mecmûa*, Beyrut, Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye.
- TABERÂNÎ, Ebu'l- Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb (1415). *Mu'cemu'l- Evsat*, X Cilt, , Kâhire: Dâru'l- Haremeyn.
- TABERÂNÎ, Ebu'l- Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb (1985/1405) *Mu'cemu's- Sağîr*, II Cilt, Beyrut- Amman: Mektebetü'l- İslâmî- Dâru Ammâr. (İlk Basım)
- TABERÂNÎ, Ebu'l- Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb (1983/1404). *Mu'cemu'l- Kebîr*, XX Cilt, Musul: Mektebetü'l- Ulûm ve'l- Hikem.(II. Basım)
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ, Muhammed İbn İsâ (209-279/892). *Sünen*, V Cilt, Beyrut: Daru İhyâi't- Tirâsi'l Arabî.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ, Muhammed İbn İsâ (Tsz). *Sünen*, (Trc: Osman Zeki Mollamehmetoğlu)VI Cilt, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi.
- TÜRKİYE DİYÂNET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, III. Cilt, s.212, Ankaravî maddesi (Yaz: Erhan Yetik); XXV. Cilt, s.315-317 Keşf maddesi (Yaz: Süleyman Uludağ) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- URAZ, Murad (1939). *Türk Edip ve Şâirleri*, İsmâil Hakkı maddesi, İstanbul: Nümune Basımevi.
- UZLUK, Feridun Nâfiz (1964). "Taş Yazıtlarda Türkçe Vakfiyeler, Arapça Yazıtlarda Türkçe Söz ve Şiirler", *Belleten*, Sa: 234 , s.251-263, Ankara: T.D.K. Basımevi.
- YETİK, Erhan (1992). *İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İşâret Yayınları.

